

Benediktinska nazočnost u Dalmaciji u ranom srednjem vijeku temeljem arheoloških i kulturno.povijesnih nalaza

Marinović, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:992407>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Ivana Marinović

**Benediktinska nazočnost u Dalmaciji u ranom
srednjem vijeku temeljem arheoloških i kulturno-
povijesnih nalaza**

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Benediktinska nazočnost u Dalmaciji u ranom srednjem vijeku
temeljem arheoloških i kulturno-povijesnih nalaza

Završni rad

Student/ica:

Ivana Marinović

Mentor/ica:

prof. sr. sc. dr. h. c. Ante Uglešić

Zadar, 2017.

[Type text]

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivana Marinović**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Benediktinska nazočnost u Dalmaciji u ranom srednjem vijeku temeljem arheoloških i kulturno-povijesnih nalaza** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 25. rujan 2017.

Sadržaj

Abstract	2
1. Uvod.....	1
2. O monaštvu i prvim samostanima	2
3. Samostan i dijelovi samostana.....	4
4. Organizacija samostana i samostanskoga života	6
5. Dolazak benediktinaca na prostor Dalmacije	8
6. Djelovanje benediktinaca u doba hrvatskih narodnih vladara.....	9
7. Samostanski život od 9. do 12. st. na prostoru Dalmacije	9
8. Darovnice kao dokaz veza između vladara i benediktinaca.....	10
9. Značaj benediktinaca kao nositelja novih kulturnih zbivanja i širitelja kršćanstva.....	11
10. Važni benediktinski samostani na prostoru Dalmacije	14
10. 1. Sjeverna Dalmacija	15
Opatija Sv. Grgura u Vrani.....	16
Opatija Sv. Krševana u Zadru.....	17
Samostan Sv. Marije u Zadru	20
Samostan Sv. Ivan Evandelistu u Biogradu.....	22
Opatija Rogovo	24
Samostan Sv. Ambrozija i Marcele u Ninu	25
Opatija Sv. Mihovila kod Preka na otoku Ugljanu	25
Opatija Sv. Mihovila u Nevidanima na otoku Pašmanu	27
Opatija Sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovac na otoku Pašmanu	28
Opatija Sv. Nikole pred Šibenikom	29
Opatija Sv. Marije od Otoka (st. Maria de Insula) na otoku Prviću	30
Samostan Sv. Marije na otoku Žirju	31
10. 2. Srednja Dalmacija	32
Samostan Sv. Petar u Rižinicama	32
Samostan Sv. Eufemije u Splitu	34
Samostan Sv. Andrije i Sv. Ivana Evandelistu pokraj Splita.....	35
Samostan i crkva Sv. Marije na Poljudu u Splitu	36

Samostan Sv. Stjepana u Sustjepanu u Splitu.....	36
Benediktinski samostan u Stobreču	37
Opatija Sv. Petra Gumajskog u Selu	38
Starokršćanski bazilikalni sklop (benediktinska opatija) Sv. Marije u Grohotama na otoku Šolti	39
Otok Brač.....	40
Benediktinski samostan Sv. Marije u Postirama	40
Opatija Sv. Ivana u Sutivanu	41
Crkva i samostan Sv. Stjepana u uvali Stipska pokraj Pučišća	42
Opatija Sv. Ivana Krstitelja u Povljama	42
Crkva i samostan Sv. Lovre u uvali Lovrečina.....	43
Samostan Sv. Stjepana u Lovrečini	45
Crkva Sv. Maksima na otoku Majsanu i benediktinski samostan	45
Otok Vis	48
Sv. Nikola u Komiži.....	48
10. 3. Južna Dalmacija	49
Sv. Marija na Mljetu	49
Sv. Mihajlo u Pakljeni na otoku Šipanu	49
Sv. Marija na Lokrumu	50
11. Zaključak	52
Literatura.....	53
Izvori slika.....	56

Abstract

The Benedictine presence in Early Medieval Dalmatia based on archeological and cultural-historical sources

The Benedictines arrived to the east Adriatic coast in the middle of the 9th century. Their activity was based not only on Rule of Saint Benedict (*Regula*), but also on the monastic tradition which had existed in Dalmatia before their arrival. Croatian rulers, who offered the monks protection, played an important role in their arrival. They continued to develop relations with the rulers during the Early Medieval period. The Benedictines founded numerous monasteries in Dalmatia. The monasteries were important centers of culture, art and learning in Medieval Croatia. Some of the most important monasteries studied here are St. Chrysogonus in Zadar, St. Ambrose in Nin, St. John the Evangelist in Biograd, St. Peter in Rižnice and St. Mary on Lokrum.

Sažetak

Benediktinska nazočnost u Dalmaciji u ranom srednjem vijeku temeljem arheoloških i kulturno-povijesnih nalaza

Benediktinci na istočnu obalu Jadrana su pristigli sredinom 9. st. Njihova aktivnost je bila zasnovana na pravilu Sv. Benedikta (*Reguli*), ali i na tradiciji monaštva koja je ranije postojala u Dalmaciji. Hrvatski vladari koji su potpomagali monahe odigrali su važnu ulogu u njihovom dolasku, stoga su monasi bili iznimno povezani s njima kroz čitav rani srednji vijek. Benediktinci su osnovali brojne samostane u Dalmaciji. Samostani koje su osnovali bili su važnim središtima kulture, umjetnosti i učenja u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Neki od važnijih samostana su: Sv. Krševan u Zadru, Sv. Ambrozije u Ninu, Sv. Ivan Evanđelist u Biogradu na Moru, Sv. Petar u Rižinicama i Sv. Marija na Lokrumu.

1. Uvod

Benediktinci su pustinjački red kojega je osnovao Benedikt iz Nursije u 6. st. Riječ je o redu organiziranom prema skupu pravila (*Reguli*) koji određuje dužnosti i obaveze redovnika. Glavne djelatnosti kojima se redovnik morao baviti bile su služenje crkvi, čitanje, pisanje, molitva i manualni rad. Svoj način života proširili su čitavom Europom uključujući i Hrvatsku. Benediktinci na prostor Dalmacije dolaze sredinom 9. st., a Svoje samostane prema Reguli počinju osnivati na kasnoantičkim građevinama, prijašnjim pustinjačkim stanovima (*cenobijima*) ili na darovanoj zemlji. Ti samostani postali su središta kulturnog, umjetničkog i prosvjetnog života u ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji.

Dalmatinski benediktinci bili su dobrim vezama sa svjetovnim vlastima pa su poradi toga dobivali brojne posjede. Takav primjer pronalazimo kod velikog broja vladara, a poglavito kod Trpimira, Dmitra Zvonimira, Krešimira IV. i ostalih. Benediktinci se na istočnoj jadranskoj obali zadržavaju do 13. st kada dolazi do prevlasti drugih redovničkih skupina.

Cilj ovoga rada je prikazati djelatnost benediktinaca i osnivanje prvih benediktinskih samostana na području Dalmacije. Kako bismo razumjeli procese do kojih dolazi s pojavom benediktinaca prije svega bit će potrebno iznijeti povijesni kontekst, u prvo redu obraditi razvoj prvih cenobija i tradiciju monaštva na prostoru istočne jadranske obale. Također, uz dolazak reda biti će objašnjeni njihovi odnosi s hrvatskim vladarima. Nakon upoznavanja sa redovničkim načinom života i djelatnošću benediktinaca na prostoru Dalmacije pozabaviti ćemo se samostanima, odnosno stanjem istraženosti dalmatinskih samostana. Prilikom navođenja samostana dati ćemo povijesni okvir i arheološki kontekst svakog od samostana te navesti istraženost i rezultate arheoloških istraživanja. Uz sve navedeno cilj ovoga rada je dati sliku dalmatinskih benediktinaca u zapadnoeuropskom kontekstu.

Ključne riječi: benediktinci, koludrice, samostani, *Regula*, *cenobiji*, *cenobiti*, monasi, Sv. Benedikt, hrvatski vladari, Dalmacija, darovnice, organizacija samostana

Keywords: Benedictines, nuns, monasteries, *Regula*, *cenobii*, cenobitic monasticism, monks, St. Benedict, croatian rulers, Dalmatia, bequest, monastery organization

2. O monaštvu i prvim samostanima

Kada se govori o fenomenu monaštva valja imati na umu njegov začetak, a potom i njegov razvoj. Moraju se imati u vidu određena mjesta ili određene osobe. Za razliku od drugih monaških skupina, npr. franjevac, dominikanaca i isusovaca, koje su se pojavile i raširile zaslugom snažne osobnosti pojedinca, sveca, benediktinci su se pojavili i raširili pod utjecajem jednoga teksta, Benediktove *Regule* koja je po mišljenju A. de Vugue najsretniji izričaj i najpraktičnija mudrost cenobitizma.¹ Pojam *asketa*, izvodi se od osnovnoga pojma *askeza* što označava težnju čovjeka za čudorednim načinom života. Prve asketi i asketske zajednice javljaju se u pustinjama Gornjeg Egipta gdje čudoredni pojedinci provode život u osami, kontemplaciji i molitvi. Ti asketi zbog svog načina života smatraju se prvim monasima. Prve regule osamljeničkog, pustinjačkog eremitskog života sastavio je Sv. Pahonije koji je ujedno i tvorac prvog samostana. Pahonije je u svoja pravila uvrstio niz normi koje monasi trebaju slijediti. Također, odredio je izgled prvoga samostana koji se sastojao od više monaških koliba i podzemnih stanova. Prvi takvi kompleksi pojavili su se u pustinjama Gornjeg Egipta.²

Daljnje širenje monaštva iz Gornjega Egipta teklo je prema Siriji i Mezopotamiji, a zatim prema Cipru odakle se proširilo po Europi. Taj se proces odvijao kroz čitavo 4. st. Za europski koncept monaštva osobito je važan Bazilije Veliki koji je sastavio dvije regule kojima je nastojao ublažiti strogost ranijih pravila.³ Pravila Bazilija Velikoga su ujedno i prva norma koja je napisana za prvobitne *cenobije*. Nakon Bazilija Velikoga za širenje monaštva zaslužan je Atanazije Aleksandrijski koji se nakon progona sklanja u Rim. Iz Rima se takav oblik pustinjačkog monaštva dalje širi Europom.⁴

¹ F. ŠANJEK, 1993., 64.

² I. OSTOJIĆ, 1963., 31.

³ *Ibid*, 31 – 32.

⁴ *Ibid*, 33.

Sredinom 5. st. dolazi do krize monaštva, počinju se javljati eremitske (pustinjačke) skupine koje imaju svoja zasebna pravila. To je i doba kada mnogi monasi prestaju živjeti prema ranije zadanim pravilima, u tom vremenu djeluje Benedikt iz Nursije (Umbrija, središnja Italija). Benedikt je stvorio nove regule koje se u samome početku nisu primjenjivale, ali su stupile na snagu kada red počinje nositi benediktovo ime (*Monachi Ordinis Sancti Benedicti* – OSB).⁵

To je i vrijeme pojavljivanja novih redovničkih zajednica. Benediktinski red svoj vrhunac djelovanja doseže koncem 7. i početkom 8. st. Usporedno s muškim monasima javljaju se i ženske redovnice. Za Prvu osnivačicu ženskih monahinja smatra se Pahonijeva sestra Marija. Za prvu kaluđericu, općenito se drži Makrima, sestra Sv. Bazilija Velikog. U početku su monahinje (kaluđerice) živjele poput monaha u osamama i pustinjama Bliskoga istoka. Kasnije se počinju graditi prvi ženski samostani unutar gradova što dovodi do nagle popularizacije ženskoga monaštva. Zbog velikoga interesa za žensko monaštvo Sv. Augustin Hiponski piše prvo žensko Pravilo. Nakon utemeljenja muškog reda od strane Sv. Benedikta, njegova sestra Sv. Skolastika osniva ženski benediktinski red za koji je vrijedila ista regula kao i za muški. Prema tradiciji prvi ženski benediktinski samostan koji je osnovala Sv. Skolastika bio je u Piumbariolu (ili Plumbariolu), a muški u Monte Cassinu.⁶

U ženske benediktinske samostane najčešće su se ulazile djevojke, ali i udovice koje su željele slijediti kršćanski nauk ili su pak u samostanskim zidinama tražile posvemašnu zaštitu. Boraveći u samostanu koludrice (monahinje) su se bavile društveno korisnim radom kojim su nastojale osigurati sredstva za dostojanstven život unutar redovničke zajednice. Kako bi se razlikovale od ostalih građanki, koludrice su nosile posebnu odjeću koja ih je u bitnome razlikovala, a to je bila tamna haljina te glava pokrivena koprenom.⁷

⁵ I. OSTOJIĆ, 1963., 39.

⁶ *Ibid*, 38 – 40.

⁷ *Ibid*, 47.

3. Samostan i dijelovi samostana

Kad govorimo o samostanu kao prostornoj cjelini ponajprije valja imati na umu činjenicu kako je samostanu jedinstveni modul određene prostorne organizacije.⁸ To je ujedno i razlog poradi kojega samostan trebamo promatrati ne kao jedinstvenu već kao složenu arhitektonsku cjelinu. Iz te činjenice se izvodi zaključak kako je samostan u urbanom ili ruralnom prostoru neovisna i samodostatna cjelina.⁹ Pojam takve cjeline u gradu uvjetuje organizaciju i reorganizaciju jednog njegovog dijela. Na prostoru Dalmacije samostani se javljaju u 5. st., a po smještaju ih možemo podijeliti na dva tipa: latifundijski i gradski.¹⁰ Prvi benediktinski samostani grade se na napuštenim rimskim latifundijima.

Isprva su ih monasi podizali sami, a kasnije za njihovu izgradnju uzimaju radnu snagu, uglavnom ti radnici na benediktinskim samostanima gradili su svoja prebivališta koja će postati jezgrom budućih naselja.¹¹ Na prostoru Jadranske obale u ranom srednjem vijeku benediktinci oformljuju samostane koje možemo smatrati i prvim stalnim naseljima. Takvi primjeri „latifundijskih samostana“ su: Sv. Mihovil na Ugljanu koji nastaje unutar *agera Jadere*, Rogovo kod Biograda unutar *agera Blandonae*, Rižinice unutar *agera Salone*, Sv. Juraj u Karinu unutar *agera Corinuma* itd.

Latifundijski smostani su često bili skromniji te su imali puno manje prostorija. Na primjerima samostana koje pronalazimo u Dalmaciji možemo utvrditi kako uz samostansku crkvu se obično podižu jedena do dvije stambene zgrade sa blagovaonicom i spavaonicama. Ovakav primjer samostana poznat nam je iz Stobreča gdje je za izgradnju klaustura samostana iskorišten prostor koji je bio omeđen zidom starokršćanske bazilike koja se je nalazila između stambenog kompleksa na mjestu narteksa i apside. Sličan primjer Stobreču pronalazimo i kod samostana Sv. Petra u Rižinicama kod Solina gdje za izgradnju samostana se također iskorištavaju ranije građevine (crkvene, stambene).¹²

U benediktinskim samostanima na prostoru Dalmacije pronalazimo dva osnovna elementa samostansku crkvu i samostanski dio. Način na koji su ti samostani bili građeni je bio preoblikovanje ranijih građevina bilo stambenih ili sakralnim. Također prema T. Marasoviću razlikujemo i dva osnovna tipa prema sadržaju prostorija. Prvi tip je manji sklop

⁸ A. BADURINA, 1978., 131.

⁹ *Ibid*, 131.

¹⁰ *Ibid*, 131.

¹¹ *Ibid*, 131.

¹² T. MARASOVIĆ, 2008., 153.

koji uz crkvu sadrži stambenu zgradu i drugi tip koji ima veći sklop koji sadrži klaustar oko kojega u smještene redovničke ćelije i ostale važne prostorije. Ovakav ti samostana pronalazimo u Ninu (Sv. Marija), Splitu (Sv. Eufemija), Brač (Sustipan), Biograd (Sv. Ivan Evanđelista).¹³

Glavni dijelovi benediktinskih samostana su kor (*lat. chorus*), kapitul (kapitularna dvorana), blagovaonica (*lat. refectarium*) i spavaonice (*lat. dormitorium*). Kor označava mjesto gdje se monasi sastaju nekoliko puta na dan i jedanput svake noći. To je najsvetnije okupljalište benediktinaca gdje oni obavljaju *ofiatium*, a u čijoj blizini je bio smješten oltar. Kapitularna dvorana ili kapitul označava mjesto sastajanja monaha, i to svakog jutra poslije *Prime* (prvog benediktinskog časa). To je bilo ujedno i mjesto gdje se najavljuje sutrašnji blagdan, gdje se čita po jedno poglavlje *Regule*, kao i mjesto gdje su se iz kalendara čitala imena dobročinitelja. U kapitularnoj dvorani opat je monasima iznosio dnevne obaveze na temelju kojih su monasi pripremali svoje planove. Kapitularna dvorana je obično bila smještena pored crkve – u prizemlju istočnog krila samostanskog četverokuta. U kapitularnoj dvorani najčešće je bio smješten oltar (npr. u samostanu Sv. Marije u Zadru). Sljedeća prostorija je blagovaonica gdje su se monasi okupljali kako bi zajedno blagovali. Opat je sjedio na zasebnom mjestu skupa sa gostima, a monasi su bili okupljeni oko jednog stola.¹⁴ Blagovaonica je u samostanskom sklopu obično bila okrenuta prema jugu, najvjerojatnije poradi sunčeve topline. Benediktinski samostan imao je i spavaonicu u kojoj su monasi zajedno spavali sve 14. st. kada je spavaonica podijeljena na više odjeljaka.¹⁵

¹³ T. MARASOVIĆ, 2008., 153 – 154.

¹⁴ I. OSTOJIC, 1963., 98.

¹⁵ *Ibid*, 98.

4. Organizacija samostana i samostanskoga života

Život benediktinskih monaha u samostanima bio je organiziran prema pravilima Sv. Benedikta tj. po *Reguli (Regulae sancti Benedicti)*. Pored *Regule*, samostani su imali i druge institucije, zakone i propise prema kojima su se ponašali monasi. Najbolji poznavatelj benediktinaca u Hrvatskoj I. Ostojić izdvojio je sljedeće nazive za *Regulu: statuta regularia, observatoria, declarationes regulae, monasterii ordo, ordo monasterialis* itd. Sve navedene odredbe i zakone određivale su monaške vlasti, crkvena hijerarhija, a iznimno i laički autoriteti.¹⁶

Kada govorimo o organizaciji benediktinskog samostana, njegovi stanovnici su se u starije vrijeme zvali *fratres*, a tek od 16. st. nose oznaku *fra*. Kasnije se benediktinci nazivaju *domini* pa im je oznaka *don*.¹⁷ Monahom se postajalo prema *Reguli* i benediktinskim propisima. U samostane su primani odrasli ljudi, ali i djeca koju bi roditelji uputili (*pueras abbatos*). Djeca koja nisu imala mogućnost da napuste samostan nazivala su se *infantes nutriti*. Tu je djecu redovnička zajednica odgajala i školovala te osposobljavala za buduću redovničku službu. Za pristupanje odraslih u samostan vrijedila je 58. glava *Regule* u kojoj je naznačeno da se prije položenih zavjeta sva imovina ostavlja *nihil sibi reservans*.

Unutar samostana postojala je i određena hijerarhija među monasima. Opat je prema *Reguli* u samostanu bio shvaćan predstavnikom Krista na zemlji. On je bio *pater monasterii* i bio je odgovoran za monahe. Brinuo je o njihovoj edukaciji, bio je *pater spiritualis*. Njemu su se monasi ispovijedali i imali povjerenja. Uz odnos opata i redovnika postojao je i poseban odnos koji su njegovali redovnici među sobom, iako ravnopravni, postojala je izvjesna hijerarhija. Prema *Reguli* monasi se nisu oslovljavali osobnim imenima već nazivima koji su bili ustaljeni unutar samostanske sredine. Stoga, mlađi monasi iz poštovanja su starije nazivali *nonus*, a stariji mlađe *frater*. Možda iz tog naziva kasnije nastaje izraz *fra* koji se uvriježio u govoru.¹⁸

U našim krajevima (Dalmaciji) bilo je slučajeva da monasi i monahinje (koludrice) nakon odsluženja službe dobivaju posjede ili pak pokretna dobra. Za monahe koji nisu imali posjeda prije stupanja u samostan veže se pojam „crne smrti“ koji podrazumijeva smrt u pravnome smislu budući da monah ne može ništa steći od imovine niti posjedovati.¹⁹ Uz ovu

¹⁶ *Ibid*, 92.

¹⁷ *Ibid*, 92.

¹⁸ H. FICHTENAU, 1991., 121.

¹⁹ I. OSTOJIC, 1963., 96.

problematiku veže se i pojam *conversi* (konversi), koji označava posebnu vrstu osoba koje bi se „predale“ samostanu odnosno oni bi se „udali u samostan“.

Te osobe su u samostan unosile svoj „miraz“ koji su imali *se et sua*. Ponekad je to bila polovica njihova pripadajućeg posjeda, a katkad i cjelokupan posjed. Na početku su se *conversima* nazivali odrasli ljudi koji su odlazili u samostan, a kasnije to postaju i djeca. Važno je napomenuti kako su *Conversi* bili doživotni stanovnici samostana. Oni su se svojom odjećom razlikovali od ostalih monaha.²⁰

Kad govorimo o fenomenima vezanim uz samostan i samostanski život treba spomenuti *conventus*. To je pojam koji se javlja u srednjovjekovnim ispravama, a najčešće dolazi u nazivu *abbas et conventus monasteri sancti*. *Conventus* u pravnoj terminologiji podrazumijeva članove redovničke zajednice koji zajedno s opatom imaju pravo odlučivati o interesima samostana *qui habent vocem in capitalo*.²¹ Upravu samostana vršio je *abba* (opat) tj. starješina samostanskoga *cenobija*. Opatu su bili nadređeni *Papa, synodus, episcopus* i *princeps*. Opatu je bio podređen *capitulum*, koji se sastojao od *ministeriales, officiales externi, cordiutores et consilarii* te su u njega bili uključeni *prior, praepositus, decanus* i *seniores*. Kapitul samostana se sastojao od *congregatio monachi* i *officiales claustris*.²² Na čelu je već utvrđena samostana bio je *caenobi rector* ili *monasterii prelatus* (pastor, *monasteri pater*), a njegova je zadaća bila da vodi samostan *iuxta patrum instituta*.²³ Samostanska zadružbina se zvala *abbatia* (opatija), a na čelu joj je bio *abba*. Prema *Reguli* Sv. Benedikta monasi su sami između sebe birali *abbu* i to isključivo među svojom redovničkom braćom. Potvrdu izbora opata vršio je biskup u čijoj se domeni samostan nalazio, a opate važnih samostana potvrđivao je papa.²⁴ Ispod opata nalazio se prior, koji je u izuzetnim situacijama (izboru novoga opata) preuzimao upravu nad opatijom i vodio izbore. Treća osoba po važnosti bio je dekan, on upravlja samostanskom imovinom i njemu se monasi ispovijedaju.²⁵

²⁰ I. OSTOJIC, 1963., 98.

²¹ *Ibid*, 97.

²² *Ibid*, 101 – 109.

²³ *Ibid*, 108.

²⁴ *Ibid*, 104.

²⁵ *Ibid*, 107.

5. Dolazak Benediktinaca na prostor Dalmacije

Prije dolaska benediktinaca na prostor Dalmacije ondje su boravili monasi pustinjaci. Najstariji zabilježeni trag spominje dva monaha, Marina i Leona krajem 3. i početkom 4. st. Jedan od prvih monaha s područja Dalmacije bio je svakako Sv. Jeronim osnivač samostana u Betlehemu. Sv. Jeronim je rođen u Stridonu, na granici rimske provincije Dalmacije i Panonije. On nam donosi i prve podatke o monaškom životu.²⁶ Glavna žarišta prvotnoga monaškoga života bila su na otocima i u priobalju. Dokazi o toj aktivnosti pronađeni su u samostanskom sklopu Muline na otoku Ugljanu, ali i drugdje (primjerice uz rijeke Zrmanju i rijeku Krku). Također, treba spomenuti kako su salonitanski biskupi bili monasi. Tako je primjerice, salonitanski biskup Venancije bio monah u samostanu Sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu.²⁷

Dolazak benediktinaca na prostor Dalmacije uvjetovan je ne samo načinom njihova života već i potrebom širenja kršćanskoga nauka. Prvi benediktinci na prostor Dalmacije dolaze iz Akvileje, na što nas upućuju i njihova imena koja su germanskoga porijekla (npr. oko 880. god. Teudebertus je bio opat u Ninu, a oko 918. god. Oldoberta opata u Zadru). Za kralja Petra Krešimira IV. (1058. – 1074.) susrećemo monahe i monahinje iz domaćih patricijskih obitelji (npr. Madije opat u samostanu Sv. Krševana u Zadru, Čika, opatica u samostanu Sv. Marije Zadru, itd.). Na području Dalmacije značajan je bio broj benediktinskih zadružbina osnovanih nakon što su se hrvatski vladari oslobodili franačkog utjecaja.²⁸ Najveći njihov broj posvećen je Majci Božjoj (kao zaštitnici reda), a susrećemo zadružbine posvećene Sv. Ivanu Krstitelju, Sv. Pavlu Apostolu, Sv. Mihovilu Arhanđelu, itd.²⁹

Prve benediktinske opatije na tlu Dalmacije su: opatija Sv. Petra u Osoru, (1044.), Sv. Krševana u Zadru (908.), Sv. Jurja u Karinu (850.), Sv. Stjepana kod Splita (985.), Sv. Ambrozija u Ninu (941.), Sv. Marije (Sv. Benedikta) na Lokrumu kod Dubrovnika (1023.), Sv. Marije u Ninu (948., prvi ženski benediktinski samostan), samostan u Biševu na Visu (850.), samostan Sv. Marije na Mljetu (1191.), itd.³⁰

²⁶ I. OSTOJIC, 1963., 72.

²⁷ *Ibid*, 75.

²⁸ *Ibid*, 10.

²⁹ *Ibid*, 14.

³⁰ *Ibid*, 11.

6. Djelovanje benediktinaca u doba hrvatskih narodnih vladara

Prva veza između Hrvata i Svete Stolice ostvarena je misijom opata Martina (641. – 642.). Opat Martin bio je poslan od pape Ivana IV., koji je bio rodom iz Dalmacije da otkupi zarobljene kršćane iz poganskog zarobljeništva te da u Rim donese moći kršćanskih mučenika.³¹ Drugi val djelovanja benediktinaca na hrvatske krajeve zbio se u vrijeme Karla Velikoga kada misionari dolaze iz Akvileje. Tada franački monasi osnivaju zajedničke samostane u Hrvatskoj, što nam potkrepljuju imena istaknutih opata.

Najstariji hrvatski samostan nastaje u Rižinicama (Sv. Petar) za kojeg preko povijesnih izvora pouzdano znamo da ga je sagradio knez Trpimir. Važna je činjenica da je na Trpimirovome dvoru boravi i ugledni benediktinac Gottschalk, koji je zbog heretičkog učenja morao bježati pred crkvenim progonima.³²

7. Samostanski život od 9. do 12. st. na prostoru Dalmacije

Pregled događaja od 9. do 12. st. započinjemo natpisom kneza Trpimira koji je dao sagraditi samostan s natpisom imena opata Teodeberta. Poznato nam je i ime Žitaja, samostanskog predstojnika iz pratnje kneza Mutimira. Svećenik Ivan misionario je u doba kneza Domagoja i nalazio se u kneževskoj službi što nam dokazuje usku vezu između kneževa i članova klera.³³ U 10. st. poznato nam je ime opata Oldoberta u Zadru kao i pojava monaha glagoljaša na prostoru Jadranske obale. Važan je događaj s kraja 10. st., kada kralj Krešimir II. daruje samostanu Sv. Krševana u Zadru posjede i luksuzne predmete. Uz Krešimira, Jelena krajem 10. st. u vrijeme Stjepana Držislava gradi samostan Sv. Bartula kod Knina. U prvoj polovici 11. st. dolazi do slabljenja interesa za redovničkim životom, posljedica toga bilo je propadanje samostana. Kada ovaj proces gledamo u europskom kontekstu, to je razdoblje dekadencije reda i početka Clunyskih reformi koje su omogućile benediktinskom redu da dođe do svoga vrhunca. Hrvatski vladari Petar Krešimir IV. i Zvonimir, baš poput vladara zapadne Europe, odlučili su se aktivno uključiti u reformu benediktinskog reda. Tada su izabrani i biskupi Lovre Splitski i Ivan Trogirski.

³¹ I. OSTOJIC, 1963., 82.

³² N. BUDAK, 1994., 74.

³³ I. OSTOJIC, 1963., 83.

Na kraju 11. st. dolazi do nestanka kraljevskih samostana na prostoru Dalmacije jedini samostan ³⁴ Ovdje treba spomenuti i darovnicu Kolomana samostanu Sv. Marije u Zadru gdje svojim sredstvima financira izgradnju zvonika crkve 1105. god.

8. Darovnice kao dokaz veza između vladara i benediktinaca

Darovnice ubrajamo u kategoriju diplomatskih aktova kojima vladar nastoji održati političke veze s Crkvom. O karakteru i sadržaju darovnica najviše su pisali F. Rački i I. Ostojić. Na početku svake darovnice stoji *invokacija* (zazivanje Božjega imena), a takav oblik komunikacije je bio simbolički ili verbalni. Simbolička se *invokacija* (znak križa) nalazila na samome početku svih tekstova ili listina. Takav tip darovnice pronalazimo kod povelje Petra Krešimira IV. benediktinskom samostanu u Biogradu, zatim u darovnici Stjepana II. iz 1088./89. god. kojom je koludricama Sv. Benedikta u Splitu potvrdio kraljevsku zemlju Pusticu u Lažanima.³⁵ Drugi je oblik *invokacije* verbalna, a možemo ju podijeliti u tri glavne skupine; zaziva li se Božje ime (*nomen Dei*), Kristovo ime ili ime Sv. Trojstva.

Preko 80% listina otpada na samostane, a kao donator najčešće se među listinama pronalazi samostan Sv. Krševana u Zadru, a nakon njega po količini slijedi Sv. Marija. Ostali dio isprava se odnosi na samostane Sv. Petra u Selu, Sv. Stjepana blizu Splita, Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu i Sv. Benedikta u Splitu. Najmanji broj listina se odnosi na samostane Sv. Petra u Rižinicama, Sv. Duje u Trogiru i Sv. Toma Apostol (Apostata) u Biogradu.³⁶ Među značajnijim darovnicama su one samostanu Sv. Krševana (oko 995. god.), kada samostan dobiva pravo izlova ribe. Istom samostanu Zadrani koncem 10. st. obnavljaju „*adivuate dono (...) ad sahationem civitas et populi*“. Agapa kći zadarskog tribuna, u 2. pol. 10. st. pravi oporuku u korist samostana Sv. Krševana „*divino iubarine freta (...) deo auxiliante (...) deo auctore*“.³⁷ Također, treba po važnosti izdvojiti i samostan Sv. Ivana Evanđelista, kojega plemić Mojmir oko 1060. god. obdaruje *pro eterna gloria*.

³⁴ I. OSTOJIC, 1967., 84 – 85.

³⁵ *Ibid*, 51 – 52.

³⁶ *Ibid*, 59

³⁷ *Ibid*, 60.

Također, u Biogradu je obdaren i samostan Sv. Tome Apostola (1045.god.)od strane Petra Krešimira IV. Zatim je opatica Čika, 1066. god. odlučila obnoviti samostan Sv. Marije u Zadru,³⁸ a zadarski prior Andrija 1044. god. daruje samostanu Sv. Krševana zemlju. Isti prior 1072. god. daruje samostanu Sv. Marije imovinu koju je naslijedio od oca.³⁹ Sve navedeno pokazuje kako su darovnice bile ključni element povezanosti između klera, vladara i crkve. Tim činom darivatelj je osiguravao spas duše svoje.

9. Značaj benediktinaca kao nositelja novih kulturnih zbivanja i širitelja kršćanstva

Značaj benediktinaca se očituje u tome, što oni svojim dolaskom utječu na širenje kršćanstva i obnovu kulturnog života dalmatinskih gradova. Prvi benediktinski samostani na istočnoj obali Jadrana prema mišljenju historiografije javljaju se u vrijeme hrvatskih vladara (Sv. Petar u Rižinicama u doba Trpimira). U tome vremenu pratimo i pojavu redovnika koji dolazi na njihove dvorove (npr. Gottschalk na trpimirovu dvoru, Teudebert i prior Žitaj koji se spominju u vrijeme vladavine Branimira, Oldobert opat Sv. Krševana koji se spominje za vladavine Tomislava).⁴⁰ Kada govorimo o prisutnosti navedenih opata na dvorovima vladara treba spomenuti i kako se dobar dio redovnika javlja i puno prije uspostave vlasti narodnih vladara. Primjerice najstarija opatija je bila Sv. Krševan u Zadru. Nakon dolaska benediktinaca na istočnu obalu Jadrana uz pokroviteljstvo vladara započinje se izgradnja velikog broja samostana otprilike pedesetak samostana koji se najviše grade u 11. i 12. st.⁴¹ Tada se grade muški i ženski samostani, a među važnijim i utjecajnijim ženskim samostanima je Sv. Marija u Zadru, koji je pod pokroviteljstvom prvo Petra Krešimira IV., a kasnije Dmitra Zvonimira i na posljetku Kolomana postao glavnim središtem vjerskog, kulturnog i društvenog života na prostoru Dalmacije.⁴² Važnost samostana Sv. Marije očituje se i u

³⁸ I. OSTOJIĆ, 1967., 61.

³⁹ C. F. BIANCHI, 2011., 385 – 384.

⁴⁰ F. ŠANJEK, 2007., 225.

⁴¹ F. ŠANJEK., 2007., 226.

⁴² *Ibid*, 226.

liturgijskoj sferi, jer opatica Čika sudjeluje u crkvenoj obnovi koju je započeo provoditi papa Grgur VII.⁴³

Uz značajan doprinos u liturgiji benediktinci razvijaju i gospodarstvo u Dalmaciji. Njihova djelatnost se ponajviše očituje u tome što posjedovanjem svojih zemljišnih posjeda sudjeluju u širenju ondašnjih spoznaja u poljoprivredi. Također unutar benediktinskih samostana su postojale i samostanske radionice koje su izrađivale brojne sakralne i profane predmete. Iako niti jedna od tih radionica nije evidentirana na prostoru Dalmacije ta aktivnost nam može biti jedio poznata iz zapadne Europe. O postojanju samostanskih radionica nam svjedoče nalazi mačeva s natpisom *ULFBERHT* koje pronalazimo u Biskupiji kod Knina, Ždrijcu kod Nina i još nekim nalazištima na prostoru Dalmacije.⁴⁴ Također u proizvode proizašle iz samostanskih radionica ubraja se i kadionica iz Stare Vrlike kod vrela Cetine koja je ukrašena motivima sjevernog porijekla poradi čega se smatra da je proizvod sjeverno Italskih radionica ili poranjskih. Kadionica je ukrašena tehnikom rovašenja i nijela te nizom arkada. Prema načinu ukrašavanja datira se u drugu polovicu 8. st.⁴⁵ Ovaj predmet povezujemo i sa djelatnošću franačkih misionara (benediktinaca) koji su početkom 9. st. pristigli na prostor Dalmacije. Uz kadionicu valja spomenuti i pojasnu garnituru iz Mogorjela na Neretvi i pojasni jezičac koji je nađen kod izvora rijeke Sane koji na sebi ima natpis *TETGIS FABER ME FECIT*, a prema stilu ukrašavanja pripada tzv. inzularnom zoomorfnom stilu.⁴⁶ Navedeni nalazi jasno dokazuju širenje kršćanstva i misionarsku djelatnost benediktinaca u Dalmaciji i njenom zaleđu.

Benediktinci ostvarili su znatan doprinos prosvjeti jer u vremenu ranog srednjeg vijeka crkva daje značajan doprinos prosvjeti i odgoju djece i mladih. U samostanskim školama se vršila naobrazba djece i mladih. Tamo se poučavalo aritmetiku, geometriju, latinski, astrologiju, astronomiju i crkveno pjevanje (korali). O uspješnosti samostanskih škola govore nam brojne darovnice i zahvalnice vladara dokumenti koji su proizašli iz skriptorija domaćih samostana (najvažniji je skriptorij i arhiv samostana Sv. Krševana u Zadru).⁴⁷ O važnosti obrazovanja djece u ranom srednjem vijeku na prostoru Dalmacije govori zaključak sa crkvenog sabora u Splitu 925. god. iz vremena Tomislava, kada je zaključeno da se djeci od malih nogu bez razlika o društvenom položaju njihovih roditelja omogućiti učenje latinskog i

⁴³ *Ibid*, 226.

⁴⁴ V. SOKOL, 2007., 136 – 137.

⁴⁵ V. SOKOL, 2007., 132.

⁴⁶ *Ibid*, 120.

⁴⁷ F. ŠANJEK, 2007., 227.

narodnog jezika. Također, treba spomenuti i zaključak III. Lateranskog koncila koji navodi važnost obrazovanja i o tome kako oni koji su siromašni ne bi smjeli biti uskraćeni.⁴⁸

Uz obrazovanje, doprinos benediktinaca se iskazuje i u javnome životu srednjovjekovne hrvatske. O tome nam svjedoče brojni natpisi na sakralnim zdanjima. Natpise pronalazimo kao dijelove arhitekture npr. nadvratnici, ali i na crkvenom namještaju npr. oltarne pregrade, ciboriji, pluteji itd. Navedene dedikacije još mogu biti i uklesane na nadgrobne ploče. Zavjetni natpisi su najučestaliji na prostoru primorske hrvatske u gradovima Zadru, Trogiru, Splitu, Ninu, Kninu, Solinu i okolici tih gradova.⁴⁹

⁴⁸ *Ibid*, 227.

⁴⁹ M. M. SOKOL, 2007., 239.

10. Važni benediktinski samostani na prostoru Dalmacije

Na navedenom području obradit ćemo sljedeće samostane, na prostoru sjeverne Dalmacije: opatiju Sv. Krševana u Zadru, Sv. Marije u Zadru, Sv. Grgura u Vrani, Sv. Ivana Evanđelista u Biograd, Sv. Ambrozija (Ambroza) u Ninu, opatiju Sv. Mihovila kod Preka na otoku Ugljanu, Sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovac na otoku Pašmanu. Zatim, u sklopu šibenskog područja opatiju Sv. Nikole pred Šibenikom, opatiju Sv. Marije od Otoka na otoku Prviću i samostan na Dugom otoku. Na području Srednje Dalmacije (na području oko Splita) samostan Sv. Andrije i samostan Sv. Ivana Evanđelista pokraj Splita, zatim samostan i crkva Sv. Marije na Poljudu, Sv. Petar u Rižinicama, opatija Sv. Petra Gumajskog u Selu. Potom otok Šolta, starokršćanski bazilikalni sklop (benediktinska opatija) Sv. Marije u Grohotama i samostan Sv. Petra u Nečujmu i Sv. Maksima na otoku Majsanu. Zatim na otoku Brač, samostan Sv. Marije u Postiri, crkvu Sv. Lovre u Lovrečini, Sv. Ivan u Sutivanu i opatiju Sv. Ivana Krstitelja u Povljama. Na otocima Korčuli, Biševu i Visu; Sv. Silvestra na Biševu, Sv. Nikole u Komizama na Visu te u Južnoj Dalmaciji, samostan na Lokrumu, Sv. Marije na Mljetu, Sv. Mihajla na Šipanu.

10. 1. Sjeverna Dalmacija

Benediktinci se na prostoru zadarskoga arhipelaga javljaju prvo na Dugome otoku u 10. st., a odatle se šire na kopno. Usporedno tada u Zadru djeluje i opatija Sv. Krševana koja je bila vlasnikom mnogih posjeda u okolici. Uz Sv. Krševana, također su značajne opatije Sv. Grgura u Vrani, Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu, Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu i opatija Sv. Mihovila na Ugljanu. Također navedene opatije bile su vlasnicima hospicija Sv. Krševan je posjedovao hospicij kod crkve Sv. Dimitrija i kod Sv. Antuna Opata.⁵⁰ Nadalje, ovdje treba spomenuti i ostale samostane: Sv. Mihovil u Neviđanima na otoku Pašmanu, Sv. Ivana i Sv. Nikole na Dugom Otoku i Sv. Petra na Ugljanu, Sv. Marija na Molatu, Sv. Duje na otoku Pašmanu, samostan u Božavi na Dugom otoku i na Vrgadi.

⁵⁰ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 153.

Opatija Sv. Grgura u Vrani

O boravku benediktinaca u Vrani doznajemo iz krunidbene isprave (Zvonimirove zavjernice) koju je sastavio kralj Dmitar Zvonimir 1075. god. Zavjernica je bila sastavljena povodom zvonimirove krunidbe u bazilici Sv. Petra i Mojsija u Solinu i potom je predana papinom legatu opatu Gebizonu, a papa Honorije III. ju kasnije uvrštava u svoju zbirku „*Liber censum*“. O samostanu u Vrani doznajemo još iz spora između salonitanskog biskupa Lampridija i templara gdje je navedeno kako je samostan Sv. Grgura bio darovan od strane bana Hrvatske i Dalmacije Rimskoj crkvi sa svim njegovim pokretninama i nepokretninama.⁵¹ Vranski samostan je bio kraljevska zadružbina, odnosno Vrana je bila „*Dono, concedo, confirmo*“ samostan s kraljevskom sloboštinom *regia libertas*, slično samostanu Sv. Ivana Evangelista u Biogradu i Sv. Marije u Zadru. U imovinsko – pravnom smislu takvi samostani bili su izuzeti od feudalnih davanja, ali imali su simboličku obvezu jedino prema kralju. Stoga samostan Sv. Grgura je u vrijeme Zvonimira jedini samostan s kraljevskom egzempcijom. Oko osnivanja samostana u Vrani postoji nekoliko mišljenja, prema G. Vrlić – Ivanović samostan Sv. Grgura u Vrani osnovan je još u vrijeme kneza Branimira, a nosio je titular Sv. Benedikta. Kasnije se taj samostan posvećuje Sv. Grguru. Drugo mišljenje je prema I. Jurasu, koji kaže kako je samostan u Vrani osnovao Zvonimir prilikom svoje krunidbe i odmah ga darovao Grguru VII.

I. Ostojić je pak stava kako je Zvonimir nakon svoga dolaskom na prijestolje nastojao reorganizirati samostane u Hrvatskoj u skladu s Clunyevske principom koji se zasniva na centralizaciji. Međutim samostan u Vrani nije jedini primjer Zvonimirove reorganizacije samostana, a jedan od primjera pronalazimo i na Bašćanskoj ploči gdje je naznačeno spajanje pojedinih samostana.⁵² Samostan u Vrani je prvi samostan s papinskom egzempcijom u Hrvatskoj. Također, Vrana je trebala biti i samostalna rezidencija papinskih legata.

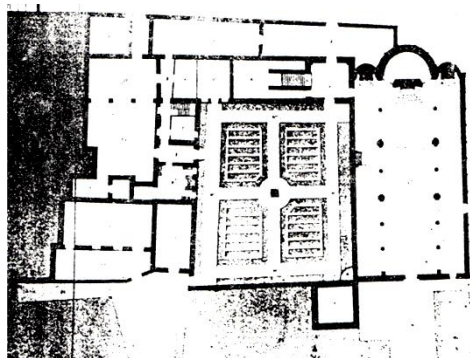
Benediktinci iz Vrane odlaze zbog epidemije kuge u samostan Sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu. Izgled i organizacija samostana u Vrani nam nisu poznati, jer iznad samostana nastaje templarska utvrda.

⁵¹ M. GRGIĆ, 1971., 2.

⁵² *Ibid.*, 8.

Opatija Sv. Krševana u Zadru

Bez adekvatne historijske građe teško je odrediti kada točno benediktinci dolaze u Zadar i pod kojim okolnostima osnivaju svoj prvi samostan tzv. *Claustra Antiqua* o kojemu doznajemo iz darovnice priora Andrije. Taj „prvi“ samostan kasnije propada zbog nebrige, a na njegovom mjestu se kasnije gradi novi posvećen Sv. Krševanu. Djelomični izgled ranijeg samostana donosi nam Ć. Iveković koji je izvršio istraživanja unutar crkve Sv. Krševana gdje se ispod oltara vidi postojanje ranije crkve, koja je svojim gabaritima sezala do prva dva stupa ispred oltara. Izgled samostana Sv. Krševana moguće je utvrditi preko historijske građe koja, iako manjkava je od iznimne važnosti, a s druge strane ona arheološka nije dostupna. Tako da smo glede izgleda samostana isključivo vezani uz zapise C. F. Bianchia koji njegov izgled donosi u knjizi *Zara cristiana* iz 1877., zatim iz plana grada Zadra iz 1774. god., opisa izgleda samostana iz vizitacije biskupa Priulija s početka 17. st., i u prikazu Zadra sa makete u Veneciji iz 16. st.⁵³ Također pozornost valja obratiti i na zabilješke planova iz 1905./1829. god. O rasporedu unutarnjih prostorija i zidova samostanskoga krila, a najviše podataka nude arhitektonski crteži stanja samostanskog kompleksa iz 1810. god. gdje je zabilježeno istočno krilo, sjeverno krilo, prizemlje i kat. Zatim na planu iz 1772. god. na prostoru samostanskoga klaustra su zabilježena stabla.

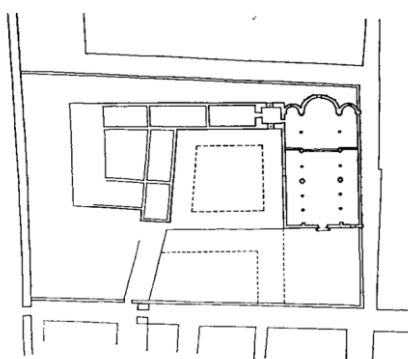
Slika 1. Prikaz stanja samostanskog sklopa iz 1810. god. (S. OBAD, 1986., 263.)

Tu nam situaciju potvrđuje i navod iz vizitacije biskupa Priulija s početka 17. st. gdje se navodi kako je klaustar samostana zapravo ukrasni vrt. Prikaz iz 16. st. na maketi u Veneciji pokazuje kako je ispred crkve, zvonika i zapadnog krila samostana postojao široki slobodni prostor, ograđen samostanskim zidom.

⁵³ P. VEŽIĆ, 1986., 163.

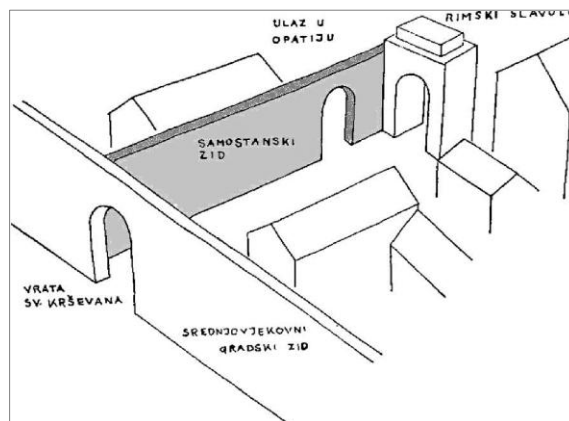
Taj zid se prislanjao na rimski slavluk, a s druge strane istočno krilo je bilo slobodno u prostoru te na njemu nisu vršene kasnije pregradnje (bez aneksa) koje donose kasniji prikazi na planovima grada i nacrti samostanskog sklopa. Kako bi se bolje objasnile građevinske faze važna je isprava iz 1039. god. gdje se navodi kako pred crkvom Sv. Tome, koju su građani ustupili samostanu nalazio se samostanski vrt koji je postao dijelom „starog klaustra“ i crkve te je uklopljen u jedinstvenu cjelinu.⁵⁴

Točan izgled samostana nam je poznat iz arheoloških istraživanja koja su nakon Drugog svjetskog rata vođena na prostoru tržnice, tada je utvrđen položaj dvije *insule* koje su se nalazile uz tok gradskog dekumana. Taj prostor bio je naznačen kao *emporij* gdje u ranom srednjem vijeku nastaje samostanski kompleks.⁵⁵

Slika 2. Prikaz odnosa samostana i crkve Sv. Krševana
(I. BAVČEVIĆ, 1986., 177.)

Izgled samostana iz 986. god., obuhvaćao je prostor tzv. Staroga klaustra, koji je isprva bio odvojen od crkve, a zatvaranjem gradske komunikacije postaje povezan. Samostanska crkva je isprva bila smještena izvan klaustra, a prema *Reguli* Sv. Benedikta crkva i klaustar trebaju biti uklopljeni u samostan. Poradi toga dolazi do zatvaranja već spomenute javne gradske komunikacije koja se nalazila između

Slika 3. Prikaz pregradnje ulice

crkve i klaustra. Također zatvoren je i drugi javni put koji je bio smješten s istočne strane crkve, a gradska komunikacija je smještena duž gradskoga zida.⁵⁶

⁵⁴ P. VEŽIĆ, 1986., 164.

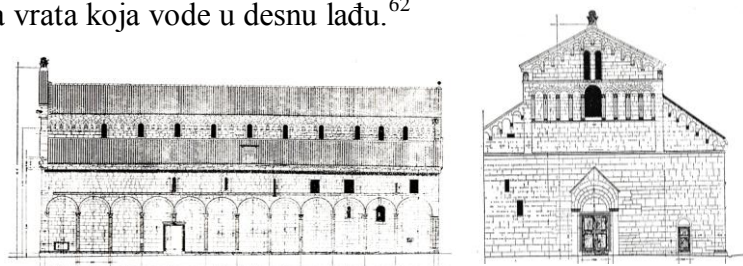
⁵⁵ *Ibid*, 165 – 166.

⁵⁶ P. VEŽIĆ, 1986., 166.

Iz navedenoga se daje zaključiti kako je samostanski sklop bio odijeljen od gradskih prostora i ulicom odmaknut od gradskoga zida. Tom pregradnjom samostanski sklop je dobio izgled opatije. Jedino što nije objedinjeno u samostan bio je samostanski vrt ispred Sv. Tome koji djelom samostana postaje tek 1036. god.⁵⁷

Pošto je samostan od 986. god. izgrađen prema *Reguli* imao je kor (mjesto gdje su se okupljali redovnici), kapitularnu dvoranu (prostoriju gdje su se monasi sastajali svakoga jutra), blagavaonicu i spavaonice *dormitorij* (isprva jednu zajedničku, a nakon clunyevske reforme podijeljenu u ćelije).⁵⁸ Samostan je također brojio mlinice, skladišta namjernica, posebne sobe za goste i *converse* te groblje. Samostan je imao i samostansku crkvu posvećenu Sv. Krševanu, koja je građena tijekom 2. pol. 12. st. u romaničkome stilu, a posvećena je 1175. god. od strane zadarskog biskupa Lampridija, a prema svome uređenju slična je Sv. Stošiji. Crkve Sv. Krševana je o trobrodna longitudinalna bazilika sa svetištem na istoku. Unutarnji prostor podijeljen je arkadama sa dva reda stupova, a brodovi završavaju s tri apside od kojih je ona glavna najveća. Srednja lađa bila je nadsvođena krovnom konstrukcijom, a iznad bočnih brodova podignuta je galerija rasčlanjena biforom. Kada promatramo raspored stupova u kolonadama arhitektura crkve sugerira oblik tzv. upisanog križa.⁵⁹ Točnije u sredini bazilike su četiri stupa vezana u snop, a u svakoj kolonadi nalaze se po dva snopa koja zatvaraju kvadratni prostor koji je trebala nadvisiti kupola. Pročelje, južno lice i plašt glavne apside ukrašeni su nizom slijepih arkada i galerija.⁶⁰

Pročelje crkve je poprilično jednostavno, a njezin donji dio koji seže do linije krovne strehe jednostavna je glatka površina bez ukrasa.⁶¹ Na ulazu u crkvu se ističe glavni portal i manja sporedna vrata koja vode u desnu lađu.⁶²

Slika 4. Prikaz prednje fasade i bočnog pročelja samostanske crkve Sv. Krševana

(I. PETRICIOLI, 1986., 201.)

⁵⁷ *Ibid*, 167.

⁵⁸ I. OSTOJIĆ, 1963., 97

⁵⁹ I. PETRICIOLI, 1986., 200 – 201.

⁶⁰ P. VEŽIĆ, 1986., 169 – 170.

⁶¹ I. PETRICIOLI, 1986., 200 – 201.

⁶² N. KLAJIĆ, I. PETRICIOLI., 1976., 254.

Ploha centralne fasade je podijeljena u tri horizontalna pojasa od kojih je srednji pojas bogato raščlanjen, a sastoji se od osam polukružnih niša između kojih je prozor s dubokim lukom. Između svake niše postavljena su po dva stupića s malim kapitelima vegetabilnih motiva. Treći pojas zabata fasade u osi ima dva uska prozora, dok je ploha raščlanjena nizom malih lukova na stupovima koji nisu sačuvani. U dekorativnome smislu glavni ukras bazilike bile su njezine apside. Plohe jugozapadnoga zida ukrašene su nizom od dvanaest slijepih lukova na tordiranim pilastrima koji se naslanjaju na niski sokol. Glavni su ukras bazilike njene apside. Dvije sporedne manje apside pod strehom imaju različiti ukras malih romaničkih lukova, a za rasvjetu po jedan manji prozor s polukružnim lukom, dok je središnja apside znatno većih dimenzija. Njezin gornji dio ukrašen je golemom galerijom, a sastavljena je od polukružnih lukova na kojima se ističu konzole koje podupiru stupići s kapitelima kubičnog presjeka koji su udaljeni od zida apside.⁶³ Izgled i stilsku strukturu crkve Sv. Krševana možemo usporediti s Zadarskom Katedralom (Sv. Stošija), također analogije pronalazimo u susjednoj Italiji; Pisi, Luci, Parmi i Anconi.⁶⁴

Unutrašnjost crkve Sv. Krševana ukrašena je freskama i mozaicima. Glavnu longitudinalnu formu raščlanjuju tri stupa i jedan pilastar koji imaju križni presjek, a crkveni prostor dijele na tri broda. Tijela stupova su najvjerojatnije spolije koje su preuzete s antičkih građevina. Kapiteli stupova su korintskog stila, a nastali su kao romaničke kopije. Nad arkadom nalaze se prozori s lučnim gornjim dijelom.⁶⁵

Samostan Sv. Marije u Zadru

Ženski benediktinski samostan posvećen Sv. Mariji osnovala je 1066. god. Čika rodom iz zadarske patricijske obitelji Madijevaca. Ona postaje prvom opaticom samostana, a kasnije ju nasljeđuje njena kćerka Vekenega. Najstariju crkvu samostana (*ecclesiola sancte Marie Minoris ante portam Bellate*) dala je podići opatica Čika. To nam potvrđuju i dokumenti iz 11. st. gdje se za stariju crkvicu navodi naziv *ecclesiola*. Pretpostavlja se da je crkva nastala na mjestu starokršćanske bazilike.⁶⁶ Nadalje prema Vežiću na toj starijoj nastaje

⁶³ *Ibid*, 254.

⁶⁴ P. VEŽIĆ, 1986., 170.

⁶⁵ I. PETRICCIOLI, N. KLAIĆ, 1976., 254.

⁶⁶ T. MARASOVIĆ, 2009., 319.

veća građevina u 11. st.⁶⁷ Mogući izgled starokršćanske bazilike donosi nam P. Vežić. Također poznat nam je iz starije crkvice i nalaz bizantskog mramornog pluteja koji nam donosi Jakšić. Stoga postoji također i mišljenje kako „crkvica“ nastala pregrađivanjem starije i veće građevine (bazilike). Starokršćanske bazilika pripada tipu bazilike sa izrazito širokim srednjim brodom koji završava širokom apsidom.⁶⁸ Od romaničke građevine su ostali sačuvani obrisi zidova i središnje isturene polukružne apside i jedne manje koja je bila smještena na sjevernom djelu i južne apside koja je bila presvođena kupolom. Unutrašnjost bazilike je bila odijeljena u dva reda po četiri stupa koja su dijelila unutrašnjost na tri broda.⁶⁹ Kapiteli stupova su bili uređeni korintskim stilom također stupovi su bili povezani lukovima. Iznad oltara se nalazio ciborij, a on nam je poznat iz objave P. Vežića koji je pretpostavio njegov izgled. Kada promatramo odnos tih dviju građevina starije i mlađe vidimo kako je ranosrednjovjekovna crkvica nastala redukcijom kasnoantičke bazilike što nam predstavlja jedan od oblika adaptacije u ranom srednjem vijeku.⁷⁰ Stoga crkvu možemo datirati u 9. st., a raniju starokršćansku građevinu u 6. st. Druga romanička crkva koja nastaje datira se u 1090. god. kada se uz crkvu obnavlja i samostan.⁷¹ Crkva u 1105. god. dobiva zvonik povodom Kolomanova dolaska u Dalmaciju.

Samostan

Kasnije na tome mjestu nastaje nova crkva izgrađena u ranoromaničkom stilu, a njena gradnja je započeta 1090 god. Zvonik crkve pripada lombardijskome tipu zvonika.⁷² Zanimljiv dio samostana je Kapitularna dvorana, gdje je kao rješenje u nadsvođivanju primijenjen bačvasti svod. Samostan kapitularnu dvoranu i zvonik dobiva 1105. god. u vrijeme kada Koloman dolazi u Dalmaciju. Prema mišljenju M. Jurkovića, kapitularna dvorana samostana Sv. Marije vuče analogije sa samostanima južne Francuske. Međutim navedeno se ne može sa sigurnošću potvrditi jer bi trebalo obaviti arheološka istraživanja.⁷³ Glede preciznijega izgleda samostana u literaturi je poprilično malo pisano. Najviše radova je usmjereno isključivo oko istraživanja kapitularne dvorane i zvonika.

⁶⁷ *Ibid*, 319.

⁶⁸ T. MARASOVIĆ, 2009., 320-321.

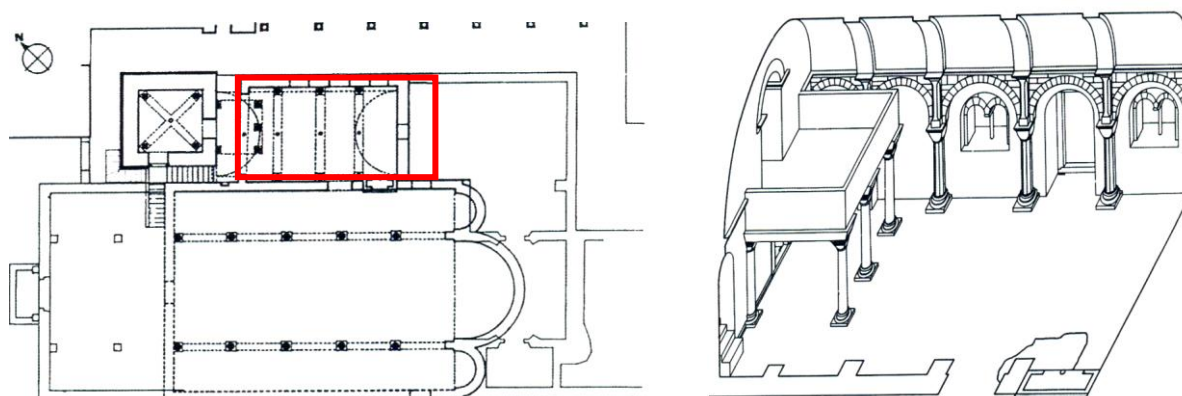
⁶⁹ *Ibid*, 320.

⁷⁰ T. MARASOVIĆ, 2009., 320-321.

⁷¹ *Ibid*, 321.

⁷² <http://benediktinke-zadar.com/grad-zadar/hrvatska/crkva-i-samostan-Sv.-marije> 21.8.2017.

⁷³ A. MARINKOVIĆ, 2005., 47.

Slika 5. Kapitularna dvorana samostana Sv. Marije
(A. MARINKOVIĆ, 2005., 51.)

Sv. Ivan Evanđelista u Biogradu

Naziv Ivan Evanđelista crkva i samostan dobivaju u 12. st., kada se benediktinci iz porušenog Biograda (1125. god.) sele u obližnje Rogovo gdje osnivaju svoju Rogovsku opatiju. Biograd je za hrvatskoga kraljevstva bio župnim gradom, a za vladavine hrvatskih kraljeva jednim od najznačajnijih središta i trgovačkih uporišta na Jadranu. Biskupskim središtem postaje od druge polovice 11. st.

Benediktinci u Biograd dolaze u 11. st. za vladavine kralj Petra Krešimira IV., a kraljevska zadružbina Sv. Ivan Evanđelista svoj tok je nastavila pod nazivom Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu. Samostan Sv. Ivana Evanđelista osnovan je prema naredbi uz pomoć kralja Petra Krešimira IV., 1059. god., a prvi je opat bio Andrija. Prilikom osnivanja samostan od kralja Petra Krešimira IV. dobiva otok Žirje, selo Rogovo i sve položaje vezane uz to selo. Također kralj Krešimir je samostan Sv. Ivana Ev. oslobodio svakih davanja, a samostan je bio podređen rimskome Papi.⁷⁴ Kasnije 1061. god. Kralj Petar Krešimir IV. samostanu daje privilegij kraljevske slobode *absolutionis et libertas kartulam* u nazočnosti papina poslanika opata Majnharda.⁷⁵ Samostan je bio vlasnikom mnogih posjeda i održavao je čvrste veze sa hrvatskim vladarima. U posjedu samostana bilo je Rogovo (tzv. Rogovska opatija), zatim Vrbica i kamenjari okolice Tkona na Pašmanu, a biogradski biskup Prestancije crkvu Sv.

⁷⁴ C. F. BIANCHI, 2011, 136.

⁷⁵ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 160.

Kuzme i Damjana. Samostan je djelovao do 12. st., a 1125. god. su ga do temelja srušili mlečani. Potom benediktinci odlaze na otok Pašman u samostan Sv. Kuzme i Damjana.⁷⁶

Samostan

Samostanski sklop u Biogradu je sagrađen u sjeverno-zapadnom djelu grada i smješten je sjeverno od katedrale.

Prva istraživanja samostana proveo je L. Jelić 1898. god. Samostanom se je još bavio i B. Škarpa koji je obradio pleternu plastiku s tog područja. O biogradskom samostanu je još pisao i I. Ostojić. Nakon Jelićevih istraživanja istraživano je 1969. – 71. Pod vodstvom Janka Beloševića koji je napisao izvještaj koji nije objavljen. Također, o samostanu pisala je i B. Juraga koja je popisala ulomke skulpture iz crkve. O samostanu je pisao i R. Jurić, a 1978. S. S. Gvozdanović je objavila tlocrt crkve. Izgledom crkve se je bavio i V. Goss, koji je samostansku crkvu svrstao u tipsku skupinu *tradicionalne predromanike*.⁷⁷

Samostanska crkva (tzv. Stara katedrala), posvećena 1076. god., orijentirana je u smjeru biogradskog poluotoka u smjeru sjeverno-zapada. Crkva je građena tehnikom *opus incertum* (kamen lomljenac i nepravilan red gradnje). Unutrašnjost crkve nam nije poznata jer prilikom istraživanja nisu pronađene baze stupova koji su dijelili brodove, ali prema trima apsidama s kojima zadržava sa vanjske strane može se zaključiti da je riječ o trobrodnoj longitudinalnoj građevini sa svetištem na istoku i trodijelnim narteksom.⁷⁸ Uz južni bočni zid bazilike je pronađena stepenica na koju se je najvjerojatnije smjestila oltarna pregrada. Unutrašnjost kao i vanjšina crkve bili su raščlanjeni lezenama koje su činile plitke niše.⁷⁹ Imala je drveni strop, a sa vanjske strane su kao dekoracija stajale lezene.⁸⁰ Crkva je imala oble kontrafore te ju ubrajamo u tipološku kategoriju građevina sa oblim kontraforama. Na zapadnom zidu nalazila su se vrata, a na bočnom zidu crkve su utvrđena manja vrata koja su vjerojatno povezivala crkvu sa samostanom. Crkveni namještaj nam je poznat skromno tek nekoliko impost kapitela koji su možda sačinjavali biforu ili triforu crkve (ili smostana). Kapiteli su ukrašeni motivom ptice (paun) i lozica (vitica). Od crkvenog namještaja sačuvani su stupići oltarne pregrade, kapiteli i ulomak pilastra. Unutrašnjost je bila ukrašen freskama, a to nam svjedoče ulomci

⁷⁶ *Ibid*, 160.

⁷⁷ T. MARASOVIĆ, 2009., 433

⁷⁸ *Ibid*, 433.

⁷⁹ *Ibid*, 434.

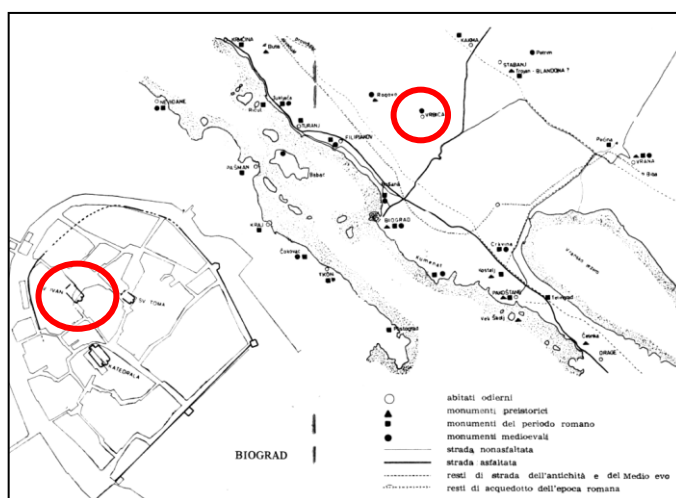
⁸⁰ *Ibid*, 160.

fresaka pronađenih u apsidi crkve.⁸¹ Crkva je bila natkrivena drvenim pokrovom. Crkva se zbog toga može datirati u vrijeme rane romanike.⁸² Prema mišljenju M. Jurkovića crkvu Sv. Ivana Ev. možemo ubrojiti prema obliku u skupinu internacionalne romanike koja se veže uz benediktinski graditeljski program. Jurkovićev stav podržava i T. Marasović koji baziliku uvrštava i svoju periodizaciju.⁸³ Sve skupa moženo konkretnije datirati u konac 11. st.

Opatija Rogovo

Rogovo se smjestilo između Sv. Filipa i Jakova i Turnja. Godine 1059. kralj Petar Krešimir IV. darovao ga je kao gospodarski posjed samostanu Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu. Kada je 1126. god. dotični samostan srušen utemeljena je opatija Rogovo.⁸⁴ Na tome posjedu nalazila se crkva Sv. Mihovila Arkandela, kasnije nazvana Sv. Roko. O crkvi i samostanu doznajemo 1374. god. iz natpisa koji je uklesan u crkvu.⁸⁵

Izgled samostana nije moguće utvrdili, a jedini podatak o njemu pronalazimo kod Bianchia, koji navodi kako je na crkvi bio uklesan opatski znak štita vodoravno podijeljen u dva traka, a okomito na trake se nalazio opatski štap. Na desnom zidu crkve nalazio se natpis o obnovi crkve Sv. Mihovila Arkandela iz 1372. god, a samostan se nalazio uz crkvu.⁸⁶

Slika 6. Položaj crkve i samostana Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu i opatija Rogovo
(Zbornik Biograda i okolice, 1970., 18 – 19.)

⁸¹ *Ibid*, 434.

⁸² T. MARASOVIĆ, 2008., 33.

⁸³ T. MARASOVIĆ, 2009., 433.

⁸⁴ T. GALOVIĆ, 2012., 104.

⁸⁵ C. F. BIANCHI, 2011., 147 – 148.

⁸⁶ *Ibid*, 148.

Samostan Sv. Ambrozija i Marcele u Ninu

Na ruševinama kapitolijskog hrama u 7. st. sagrađena je crkva Sv. Ambroza. Kasnije se na tome položaju u doba kneza Branimira (879. – 892.) gradi samostan čiji je prvi opat bio Teudebertus. Možda ga je Teudebertus dao podignuti jer se iz natpisa pronađenog u zidu srušene crkve Sv. Mihovila može iščitati kako je on dao nešto podignuti, međutim ne zna se što.⁸⁷ Među poznatijim opatima samostana bio je i Madija (941. god.), kasnije opat Sv. Krševana u Zadru. Madija je naslijedio Damjan, a nakon njega dolazi Pavao. Sveta Stolica je opatiju Sv. Ambrozija kasnije pretvorila u nadarbinu.⁸⁸ Izgled samostana nam nije poznat, a jedino što znamo jest da je nakon 1500. god. obnovljen. Od samostana su nam poznati jedino prezbiterij i vanjski zidovi. Također, ostala su sačuvana četiri kamena pilastra, naslonjena na zid koji je bio izgrađen od klesanoga kamena.⁸⁹

Samostan Sv. Marcele bio je ženski benediktinski samostan, a smjestio se uz crkvu Sv. Marcele sjeverno od starokršćanske bazilike. Samostan je bio trapezoidnog tlocrta, a vanjski dio je bio ograđen zidinama na kojima su se nizali stambeni objekti. Unutar samostana dvorište je bilo trapezoidnoga tlorisa, a redovničke prostorije su bile označene kao manje prostorije i nalazile su se na sjeverno-istočnoj strani samostanskog sklopa.⁹⁰

Opatija Sv. Mihovila kod Preka na otoku Ugljanu

Položaj naselja gdje je smještena opatija Sv. Mihovila u starijoj literaturi nosi naziv *In monte S. Michaelis de Insula*. Naselje je smješteno na jednoj od viših kota otoka, a na tome položaju smješteni su crkva i samostan Sv. Mihaela (*monasterium beati Archangeli Michaeli de Monte Jaderensis*). Prema navodima C. F. Bianchija, Sv. Mihovil je postao opatijom 1166. god., a najstarija vijest o gradnji crkve je iz početka 11. st. Također, prema Bianchiju i Kukuljeviću crkva je izgrađena krajem 10. st., točnije 988. god. Samostan spominje i zadarski opat Maji u svojoj noti oko 1096. god. gdje navodi pravo Sv. Krševana na zemlju na današnjim otocima Pašmanu i Ugljanu.⁹¹

⁸⁷ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 161.

⁸⁸ C. F. BIANCHI, 2001., 231.

⁸⁹ *Ibid*, 232.

⁹⁰ T. MARASOVIĆ, 2008., 152 – 153.

⁹¹ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 161.

Postoji više teorija gdje se samostan nalazio. Prema jednoj teoriji podignut je nasuprot Zadru, poviše mjesta Preko pa se još naziva „*In insula propraie Jaderam*“. Međutim, Jelić, Smičiklas i Zajačić navode kako se smjestio na otočiću kojeg u izvorima pronalazimo pod nazivom *Sepulos*, koji je po njihovom mišljenju istovjetan današnjem otoku Galovcu smještenom ispod mjesta Preko prema Zadru.).

Slika 7. Ostatci samostana Sv. Mihovila na Ugljanu
(S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 162.)

Međutim, prema mišljenju Fabijanića, C. F. Bianchia i Ivanića na tome su se mjestu nalazili pavlini (samostan Sv. Pavla a prije njih nije bilo nikakvih naznaka postojanja benediktinskog samostana. Osnutak opatije Sv. Mihovila na Ugljanu pripisuje se Sv. Krševanu u Zadru. Samostan Sv. Mihovila odlukom pape Klementa IV. 1268. god. reformiraju cisterciti u skladu s novim odredbama nakon četvrtog Lateranskog koncila 1215. god., ali u samostanu se nastavlja njegovati slavenska liturgija.

Samostanski sklop

Od samostanskoga sklopa ostala je očuvana samo crkva (20x8 m) koja je srušena 1944. god. u savezničkom bombardiranju. Crteže i opis crkve su izradili F. Salghetti – Driolij, L. Benevenije i C. F. Bianchi Riječ je o jednobrodnoj građevini pravokutnoga oblika koja završava na istoku s jednom polukružnom apsidom. Zvonik crkve je na preslicu koju pridržavaju dva stupića. Ispod Preslice na pročelju se nalazio jedan prozor, a glavni portal je bio izrađen u 14. st. prilikom obnove crkve u gotičkome stilu.⁹² Dio apside koji je obnovljen sličan je crkvi sa Čokovca i iz Rogova. Najvjerojatnije obe crkve i Sv. Mihovila je obnovio opat Petar u 14. st.⁹³ Na pronađenom nadvratniku glavnog crkvenog ulaza bila su urezana u kamen dva opatska grba.

⁹² S. SORIC, 2012., 92.

⁹³ *Ibid*, 93.

Slika 8. Ostatci fortificiranog
samostanskog zid
(S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 162.)

Crkva je bila smještena usred „kaštila“ koji su podigli mlečani Oko samostanskih zgrada. Prema I. Ostojiću samostan je bio utvrđen Crkva je bila smještena usred „kaštila“ koji su podigli Mlečani oko samostanskih zgrada. Prema I. Ostojiću samostan je bio utvrđen odmah nakon 1202. god., a zbog nadzora kretnji neprijateljskih brodova odatle mu naziv *Eclesia Sancti Michaelis de Castro*. Fortifikacija je srušena sredinom 14. st. kako ne bi poslužila Mlečanima. Prema Stošiću na otoku Ugljanu nalazio se još jedan benediktinski samostan koji je nosio titular Sv. Platon, a bio je smješten između Preka i Poljane.⁹⁴

Opatija Sv. Mihovila u Neviđanima na otoku Pašmanu

Prema istraživanjima iz 1721. god. opatija Sv. Mihovila u Neviđanima postojala je od 1166. god. kao *kaštil*, a ostaci samostana vidljivi su nam između Muljana i Neviđana. Na tome je prostoru do 2002. god. stajala crkvice koja je obnovljena, a oko nje se nalazilo groblje koje je prekrilo prijašnji samostan i time ga devastiralo. Od ostataka pronađeni su ulomci pluteja ukrašeni pleterom, lik opata u reljefu i dijelovi romaničkih bifora. Zidovi samostana su nam vidljivi na terenu, mada postoji opasnost od rušenja sjevernoga zida. Samostan je bio dodatno zaštićen obrambenim jarkom.⁹⁵

⁹⁴ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 163.

⁹⁵ *Ibid*, 163.

Opatija Sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovac na otoku Pašmanu

Benediktinci na otok Pašman dolaze krajem 12. st. kada mlečani razaraju Biograd i samostan Sv. Ivana Evanđelista. Benediktinci su izabrali mjesto Čokovac jer se je već na tome mjestu nalazila kapela Sv. Kuzme i Damjana koju je darovao Biogradski biskup Prestracije, a oko 1070. god. presudio Kralj Petar Krešimir IV. Prema Bianchiju samostan u Tkonu osnovan je 918. god., a prema Ritigu utemeljio ga je biogradski biskup Teodorik polovicom 11. st.⁹⁶ Prema Ostojiću samostan su osnovali Benediktinci iz samostana Sv. Ivana Evanđelista nakon mletačkog razaranja Biograda 1125. god. Novoosnovana opatija je brojila mnoge posjede od kojih su najvažniji bili na otoku Pašmanu. Opatija je razrušena 1345. god. kada mlečani osvajaju Čokovac i raseljavaju redovnike i klerike.⁹⁷

Izgled samostana

Samostan na Čokovcu je bio fortificiran snažnim zidinama poput pomorske utvrde ili izvidnice, a nalazi se na strateški važnom položaju nad uskim pašmanskim kanalom. Poradi svoga kontinuiteta samostan ima stilske elemente različitih epoha (romanika, gotika). Među kojima se ističu ostatci romaničkoga trijema i gotičke crkve.⁹⁸

Što se tiče ostataka danas nam je jedino ostala očuvana gotička crkva Sv. Kuzme i Damjana i romanički zvonik. Ispod gotičke crkve nalaze se ostatci romaničkog samostana. Na položaju Monastira 1985. god. vršena su istraživanja pod vodstvom M. Damjana i Alenke Sabljak, na položaju svetišta crkve u zoni temelja pronađena je izvorna polukružna apsida.

U središtu gotičkoga pastroforija istražen je grob u kojemu je pronađena rukavica sa zlatovezom iz 15. st. Na prostoru svetišta su pronađene *In Situ* kamene ploče koje su nakon istraživanja konzervirane.⁹⁹

Slika 9. Današnji izgled samostana Sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovac

(<http://www.zadarskanadbiskupija.hr23.8.2017.>)

⁹⁶ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 166.

⁹⁷ *Ibid*, 166.

⁹⁸ *Ibid*, 166.

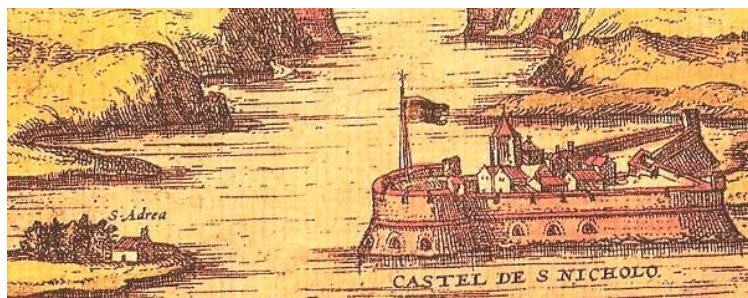
⁹⁹ *Ibid*, 166.

Pašmanski samostan nam je od iznimne važnosti jer se preko njega može vidjeti kontinuitet redovničkoga života koji je trajao sve do 19. st. kada je ukinut od strane francuske uprave.

Opatija Sv. Nikole pred Šibenikom

Opatija Sv. Nikole dizala se istočno od Šibenika na vrhu šibenskoga kanala, donosno na mjestu današnje šibenske utvrde iz 16. st. Samostan je bio posvećen Sv. Nikoli zaštitniku pomoraca. Spominje se prvi put 1420. god. u parnici trogirskog biskupa Treguana protiv šibenskog klera. Također u navedenom dokumentu doznajemo i ime opata samostana Sv. Nikole. Oko utemeljenja šibenske opatije postavljaju se mnoga pitanja, a prema Farlatiju opatija je utemeljena nakon mletačkog razaranja Biograda 1126. god.¹⁰⁰ Međutim opatija Sv. Nikole postojala je ranije jer je među sudionicima sinode u Zadru bio prisutan opat Sv. Nikole Petar. Prema I. Kukuljeviću samostan je utemeljen sredinom 11. st. kada se u hrvatskoj širi benediktinski red.¹⁰¹

Stanovnici samostana se spominju i u pokudi splitskog nadbiskupa Ivana koji kažnjava opate Sv. Nikole i Sv. Marije od otoka (*de Insula*, na Prviću), 1267. godine zbog nepoštivanja normi redovničkog života.¹⁰²

Slika 10. Prikaz utvrde Sv. Nikole ispod koje se nalazio samostan Sv. Nikole

(<http://www.lipovec.me/spilja.htm>18.6.2017.)

Važnost samostana Sv. Nikole vidljiva je iz imenovanja opata Sv. Nikole konzervatorom za sve priorate i kuće hospitalaca Sv. Ivana na Ugljanu i u Hrvatskoj od strane pape Klementa VI. Također, samostan je važan i za razvoj kulture jer u njemu Stjepan Biličević piše knjigu odgojnog karaktera u kojoj se na prvim stranicama nalazi i kodeks.

¹⁰⁰ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 167.

¹⁰¹ *Ibid*, 167.

¹⁰² *Ibid*, 167-168.

Opatija Sv. Nikole posjedovala je brojna zemljišta na šibenskim otocima i u zaleđu, a neki od posjeda su bili Srima, Rakitnica, Zablacé, donje šibensko polje, Bilice i otočić Lupac.¹⁰³

Opatija Sv. Marije od Otoka (st. Maria de Insula) na otoku Prviću

Samostan Sv. Marije do Otoka na otoku Prviću možda je bio smješten na mjestu današnjeg samostana trećoredaca ili na groblju gdje se nalazi crkvice Sv. Petra. Dokaz tomu je činjenica da je uz crkvicu Sv. Petra pronađeno mnogo ulomaka crkvenog namještaja ukrašenog pleterom. Oko postanka samostana Sv. Marije rasplele su se brojne teorije. Prema Stošiću na Prviću su se 1465. god. naselili trećoredci (glagoljaši) i to upravo na mjestu gdje se možda nalazio samostan Sv. Marije od Otoka (*de Insula*), koji je prema njegovu mišljenju osnovan 1267. god. Suprotno Stošiću, Iveković smatra da je samostan bio smješten na mjestu koje se zove Taroc.

Slika 11. Na položaju groblja samostana Sv. Marije od milosti možda se nalazio romanički samostan Sv. Marije od Otoka (*de Insula*).

Svoju pretpostavku argumentira nalazom ruševina veće crkve i ostacima zgrade koja je bila spojena s crkvom.¹⁰⁴ Tu je zgradu Iveković definirao kao samostan. Nadalje prema Ivekoviću, oblik i tehnika gradnje zatečeni na terenu se mogu datirati u 11. i 12. st.

Iako je možda riječ o templarskom, a ne o benediktinskom samostanu.¹⁰⁵ Prema I. Ostojić riječ je o samostanu Sv. Marije od otoka, jer jugoistočni dio Kornata kao i uvala ispod njega nose toponim Opat.¹⁰⁶ Kaer je stava sa je na otoku Prviću postojao samostan Sv. Marije koji su nastanjivali benediktinci što dokazuju i pronađeni ostatci crkvenoga namještaja. Dok prema Stošiću, samostan je bio smješten na drugoj strani Prvičke luke u Donjoj Bandi.

Također spominje se i lokalitet u uvali Trstenica, potom uvala iznad koje se na uzvišenju uzdiže tzv. Aničina mirina. Prema kazivanju stanovnika Prvića koludrice su bile smještene u prvičkoj Trstenici gdje se mogu vidjeti ruševine zidova samostana.¹⁰⁷

¹⁰³ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 168.

¹⁰⁴ *Ibid*, 168.

¹⁰⁵ *Ibid*, 168.

¹⁰⁶ *Ibid*, 169.

¹⁰⁷ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 169.

Samostan Sv. Marije na otoku Žirju

Otok se po prvi puta spominje u povelji Petra Krešimira IV., 1060. god. prilikom darivanja zemlje samostanu Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu pod imenom Uris ili Zari. O samome samostanu postoji malo podataka. Navodno su ga razorili Zadrani 1323. god. kada su Šibenčani zauzeli otok Žirje. Prema Farlatiju samostan je bio benediktinski i veoma star pa se jedino preko arhivske građe može dokazati njegova pripadnost benediktinskome redu. U izvorima se pronalazi da je Žirje vlasništvo redovnika, možda čak iz doba Sv. Jeronima.¹⁰⁸

Položaj samostana teško je utvrditi, no postoji mogućnost da se smjestio u ruševinama „kučišća“ za koje se smatra da su ostaci ženskog benediktinskog samostana (*cenobija*) kojeg je osnovao Sv. Jeronim. S druge strane, Ć. Iveković tvrdi da se samostan nalazio podno obronka Kapića na jugozapadnom dijelu otoka.¹⁰⁹

¹⁰⁸ *Ibid*, 169.

¹⁰⁹ *Ibid*, 170 – 171.

10. 2. Srednja Dalmacija

Između Salone i Splita na Salonsko – Splitskom polju bilo je dugo vremena političko i crkveno središte rimske Dalmacije, a od 9. st. središte hrvatske kneževine, a kasnije i kraljevstva. Na tom prostoru niču i prvi benediktinski samostani.

Sv. Petar u Rižinicama

U Rižinicama na položaju Rupotine, na obronku brda Kozjak smjestio se benediktinski samostan kojeg je izgradio i opremio knez Trpimir u sredinom 9. st. Taj događaj je posvjedočen na ulomku oltarne pregrade s natpisom *pro duce Trepimi[ro]*. Samostan je nastao na negdašnjem kasnoantičkom gospodarskom objektu (*Villa rustica*) koji je adaptiran u 9. st. za potrebe redovničkoga života. Na položaju kasnoantičkog oratorija orijentiranog sjever-jug izgrađena je samostanska crkva.¹¹⁰

Slika 12. Natpis *Pro duce Trepimi(ro)*
(<http://enciklopedija.hr23.8.2017.>)

U literaturi se u pitanje dovodi ime titulara samostana (Sv. Petar), postavljajući se pitanje jesu li samostan i crkva bili posvećeni Sv. Petru ili nekom drugom svetcu.¹¹¹ Iako nije utvrđen titular, niti je dokazano da samostan i crkva nisu bili posvećeni Sv. Petru u ovome radu kada budemo spominjali samostan u Rižinicama koristit ćemo titular Sv. Petar.

Glede historijata istraživanja prva istraživanja u Rižinicama izvršio je don Frane Bulić, 1891. god. Tada je otkrivena jednobrodna kasnoantička bazilika koja završava polukružnom apsidom, a u 9. st. je adaptirana prilikom izgradnje benediktinskog samostana. Uza zid svetišta i crkveni brod bazilike bila su postavljena kamena sjedala, a prostor svetišta bio je ograđen oltarnom pregradom.

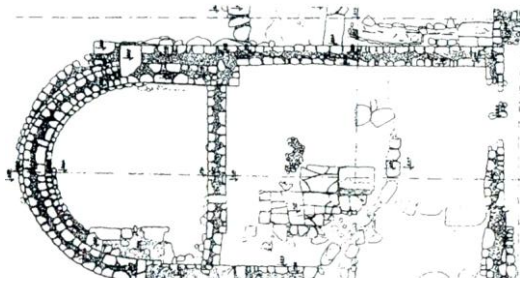

Slika 13. Istraženi dio oratorija

(<https://dpsb.hr/aktualno/5-kolijevka-kraljevstva> 23.8.2017.)

¹¹⁰ T. MARASOVIĆ, 2005., 65.

¹¹¹ T. MARASOVIĆ, 2011., 200.

Slika 14. Sv. Petra u Rižinicama
(T. MARASOVIĆ, 2005., 65.)

Ispred bazilike se nalazilo predvorje, a pored ostaci zgrade za koju Dyggve tvrdi da je bila starokršćanski samostan koji je trajao do pada Salone (630./32.).¹¹² Oko kompleksa istraženo je groblje, koje se pomoću grobnog materijala može datirati u 9. i 10. st. Namjenu istraženog kompleksa bilo je teško odrediti. Bulić je isprva smatrao da je riječ o predromaničkom benediktinskom samostanu, no kasnije je tvrdio da se radilo o vladarskom imanju. Prema Dyggveu i Karamanu riječ je o kasnoantičkoj zgradi koja je u 9. st. adaptirana u samostan. Potkrjepa navedenoj tvrdnji je izgled građevine i njena organizacija. Prema Abramiću, crkva se datira u 5. st., na što upućuju pronađeni sarkofazi.¹¹³ Istraživanja koja su vođena na prostoru samostana obuhvatila su i samostanski oratorij. Prema mišljenju V. Gossa crkva je bila adaptacija starokršćanske građevine koja se u ranom srednjem vijeku presvođuje. Nadaje prema M. Pejakoviću, objašnjenje starokršćanskog oratorija leži u pretpostavci da je njegova orijentacija sjever-jug zapravo usmjerena prema položaju sunca u određeno doba godine (kalendar). Također na taj način objašnjava i deformiranost oltarne pregrade unutar crkve. Nadalje pejaković navodi kako je adaptacijom kasnoantičkog oratorija prošireno svetište, a ranija lađa je u to vrijeme smanjena i formirana u kvadrat koji je nadsvođen kupolom. Iz tog razloga zidovi su bili ojačani i podebljani kako bi mogli nositi težinu svoda i kupole.¹¹⁴ Oratorij samostana bio je ukrašen kamenim namještajem, a to nam svjedoči i ulomak oltarne ograde sa natpisom kneza Trpimira.¹¹⁵ Adaptacija oratorija je izvršena u 9. st.

¹¹² S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 180.

¹¹³ *Ibid*, 180.

¹¹⁴ T. MARASOVIĆ, 2011., 202 – 203.

¹¹⁵ T. MARASOVIĆ, 2008., 206.

Samostan

Otkriveni zidovi uz oratorij su interpretirani kao samostan koji je smješten zapadno od oratorija (crkve). Na tome položaju su otkrivene četiri prostorije pravokutna tlorisa, koje su orijentirane u pravcu zapad-istok. Istočna prostorija je vezana uz istočni zid i orijentirana je paralelno sa crkvom (oratorijem). Na isti način je orijentirana još jedna prostorija. Pored samostana su istražene i terasaste parcele koje prema interpretaciji E. Dyggvea su označene kao vrtovi. Na jednoj od parcela su smještene još tri prostorije (tzv. južne prostorije) isto pravokutna tlorisa za koje se pretpostavlja da su pripadale gospodarskom kompleksu.¹¹⁶

Samostan u Rižinicama se veže uz vladavinu kneza Trpimira. Nastao je kao trpimirova zadružbina. Razlog izgradnji samostana u Rižinicama leži u pretpostavci da je taj pothvat Trpimiru predložio benediktinac Gottschalk koji je u to vrijeme (846. god.) boravio na Trpimirovom dvoru.¹¹⁷ Trpimirova zadružbina u Rižinicama izgrađena je kako bi se knez povezo sa crkvom tj. kako bi ojačao veze sa splitskim nadbiskupom. U darovnici je navedeno kako je nakon savjetovanja sa svojim županima Trpimir dao sagraditi samostan i u njega doveo četvoricu redovničke braće da ga molitvom izbave od grijeha. Prema Katiću Rižinice su najstariji samostan u Hrvatskoj, gdje je Trpimir pozvao redovnike iz Monte Cassina ili nekog drugog franačkog samostana. Od značajnijih monaha samostana treba spomenuti i Žitalja koji je bio predstojnik samostana.

Samostan Sv. Eufemije u Splitu

Crkvu i samostan se spominju 1078. god. kada kralj Dmitar Zvonimir poklanja samostanu zemlju Pusticu u Kaštelima, što kasnije potvrđuje njegov nasljednik Stjepan II. Na dovratniku obnovljenih samostanskih vrata stajala je dedikacija koja dokazuje Krešimirovu darovnicu: „*Dalmaticas regeter dum cresimiras abenas hoc te laureti proesule surgit opus a. d. MLXIX.*“¹¹⁸

Baziliku Sv. Eufemije prvi je obradio R. Eitelberger von Edelberg u svojoj studiji o srednjovjekovnome graditeljstvu Dalmacije. Iako pogrešan, njegov je crtež od velike koristi jer je građevina 1878. god. nastradala u požaru. Kada je konzervatorski zavod Dalmacije 1946. god. započeo prva istraživanja i čišćenje sjevernog pročelja Dioklecijanove palače istražena je i crkva Sv. Eufemije.

¹¹⁶ T. MARASOVIĆ, 2011., 204.

¹¹⁷ N. BUDAK, 1994., 73.

¹¹⁸ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 172.

Tom prilikom je utvrđeno kako crkva imala tri polukružne apside, a ne jednu četvrtastu kako se moglo vidjeti iz von Edelbergova crteža. U 17. st. dolazi do preinaka na unutrašnjosti i fasadi crkve kao i na samostanu, jer se benediktinci 1645. god. sklanjaju u grad, a 1671. god. benediktinke obnavljaju neke dijelove crkve uz sakristiju. U 19. st. za austrijske uprave dolazi do rušenja samostana i crkve.¹¹⁹ U istraživanjima 1946. god. utvrđeno je postojanje kupole nad trobrodno presvođenom crkvom. Tako da nam je danas u potpunosti poznat izgled crkve. Riječ je o trobrodnoj bazilici koja završava trima apsidama, a polukružnoga je tlocrta. Glavni dio na sjecištu brodova je nadsvođen kupolom. Za razliku od crkve dijelovi samostana su nam nešto lošije poznati jer nisu istraženi.¹²⁰

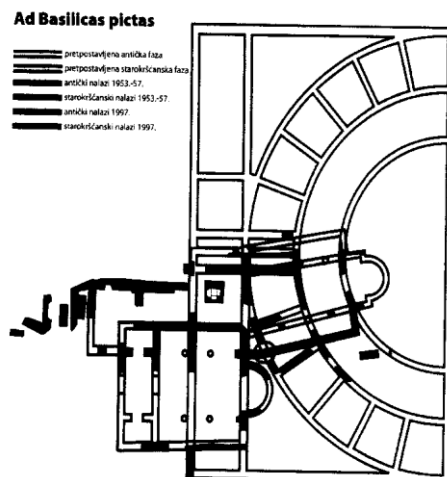

Slika 15. ostatci samostana Sv. Eufemije, na kojima je ostala sačuvana jedino kapelica Sv. Arnira iz 12. st.

(<http://blog.dnevnik.hr/domenico/2017/08/1632093517/sv-arnir.html> 18.9.2017.)

Samostan Sv. Andrije i Sv. Ivana Evandelisti (Ad Basilicas pictas) pored Splita

Samostan Sv. Andrije izvan grada po prvi puta se spominje u kratkim prikazima sa početka 18. st., pod nazivom Sv. Andrija izvan gradskih zidina. Samostan je bio smješten izvan gradskih zidina, do vrata imenom Pistora, na mjestu koje danas nosi naziv Sv. Andrija, a u literaturu je ušlo pod nazivom *Ad Basilicas pictas*. Na tome položaju su provedena arheološka istraživanja 1953.–1957. god. koja su pokazala kako benediktinski samostan nastao na

Slika 16. Izgled kompleksa *Ad Basilicas pictas*

(S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 174.)

¹¹⁹ *Ibid*, 172.

¹²⁰ *Ibid*, 172.

temeljima starokršćanske bazilike. Podno starokršćanske bazilike još se nalazio antički sloj građevina, koji kasnije preslojava onaj kasnoantički tj. „oslikana bazilika“ koja je stradala u vrijeme seobe naroda.¹²¹ Izgled kasnijeg benediktinskog samostana nam je poznat iz vizitacije nadbiskupa Cosmija 1682. god., koji navodi kako se skromno nadziru ostatci samostana te da se može vidjeti tek nekoliko zidova samostanske zgrade i crkve. Na lokalitetu *Ad Basilicas pictas* je pronađeni su ulomci crkvenoga namještaja, a datiraju se od 9. do 11. st.¹²² Uz baziliku je postojala i krstionica iz starokršćanskoga vremena koja je služila u obredne svrhe. Također na bazilici su izvršene i neke preinake među kojima je najznačajnije smanjivanje brodova bazilike na jedan brod. Iz te faze ostali su sačuvani samo ulomci crkvenog namještaja.¹²³ Kasnije na mjestu oslikane bazilike gradi se u 15. st. manja kapela, oko koje se smješta groblje. Potom u 16. i 17. st. crkva je u ruševnom stanju.¹²⁴

Samostan i crkva Sv. Marije na Poljudu u Splitu

Samostanska crkva Sv. Marije na Poljudu spominje se 1015. god. i bila je dijelom benediktinskoga samostana sve do 15. st. Crkvu je sagradio splitski nadbiskup Pavao, a kasnije ju koriste franjevci.

Iz benediktinske faze poznati su tek ostatci crkvenog namještaja ukrašenog pleternom ornamentikom. Izgled i organizacija samostana nam nisu poznati jer na tome položaju još uvijek nisu vršena istraživanja. Jedini poznati ostatci toga samostana su dva fragmenta crkvenog namještaja ukrašena pleterom.¹²⁵

Samostan Sv. Stjepana u Sustjepanu u Splitu

Samostan Sv. Stjepana smjestio se na poluotoku Sustjepanu blizu Splita. Na tome poluotoku su izvršena istraživanja na položaju groblja početkom 19. st. Ukopima je devastirana bazilika i samostan. Kasnije 1957. i 1962. god. ponovno su provedena istraživanja južno od crkve gdje su pronađeni temelji zvonika. Daljnji tok istraživanja i proveden 1967., 1970., 1974. i 1982. je za cilj imao istražiti dijelove samostanskog sklopa. Istražen je dobar dio

¹²¹ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 173.

¹²² *Ibid*, 174.

¹²³ T. MARASOVIĆ, 2008., 209 – 210.

¹²⁴ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 175.

¹²⁵ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 179 – 180.

samostana međutim nije istražen do kraja.¹²⁶ Samostan je bio smješten pored gradskih zidina na mjestu ranije antičke građevine. Već prilikom izgradnje redovnici su ga fortificirali kako bi se obranili od saracenskih i gusarskih napada.¹²⁷

Slika 17. Zračni snimak crkve (<http://hu-benedikt.hr/?p=9428118.9>.)

Samostanska crkva izgrađena je u 6. st., a riječ je o trobrodnoj bazilici koja završava polukružnom apsidom i nartekсом. Pročelje bazilike je bilo raščlanjeno nizom stupova. Između skraćenih bočnih brodova i nartekса bile su dvije male prostorije (pastoforije ?), do nje na sjevernoj strani uz baziliku stajalo dvorište okruženo sklopom stambenih prostorija. U 11. st. samostanska crkva je pregrađena i dodaju joj se bočne polukružne apside.

Čitavi kompleks prema T. Marasoviću i J. Vrsaloviću datira se u ranokršćanski period koji dokazuju pronađeni ulomci sarkofaga, a ostatak kompleksa je iz vremena predromanike. Prema mišljenju N. Cambiju bazilika je izgrađena u ranokršćanskom periodu, a samostanski prostor adaptiran u razdoblju predromanike i romanike.¹²⁸

Benediktinski samostan u Stobreču

Na mjestu nekadašnje starokršćanske bazilike u ranom srednjom vijeku nastaje benediktinski samostan. O njegovu postojanju govore nam brojne legende, a jedna od njih navodi kako se u selu nalazi najstarija kuća i da je ona bila samostan. Navedenu predaju potvrđuju dokumenti, (jedan iz 1854./55.) koji navodi kako crkva Sv. Lovre i zgrade koje se nalaze zapadno nekada davno pripadale benediktinskome samostanu. Također drugi dokument (*Splitski šematizam*) navodi da je u Stobreču, prvom selu splitske biskupije na

¹²⁶ *Ibid*, 175 – 176.

¹²⁷ *Ibid*, 176.

¹²⁸ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 176.

istoku bio benediktinski samostan i crkva. O postojanju crkve nam govori Camucciova karta iz 16. st.¹²⁹ Danas je crkva Sv. Lovre posvećena gosci od Karmela, a istraživanja crkve, starokršćanskog kompleksa i samostana je poveo N. Cambi.

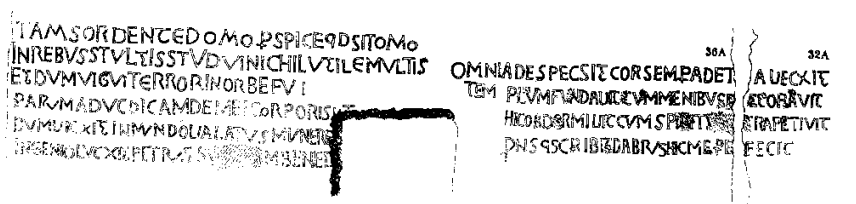
Na mjestu starokršćanskog objekta u ranom srednjem vijeku nastaje adaptacija u crkvu. Jedan dio crkve (narteks) je bio adaptiran za samostanski prostor dok glavni brod i apsida u crkvu. Na zapadnoj strani je bio smješten gospodarsko – stambeni objekt, a na istoku kulturni. Između ta dva adaptirana dijela za život samostana je bilo važno samostansko dvorište, koje je bilo neka vrsta klaustura, a smjestio se uz brodove starokršćanske bazilike.¹³⁰ Ulaz u samostan su bila južna vrata koja su se nalazila na zidu bazilike. U prizemlje samostanske zgrade se ulazilo kroz vrata koja su bila smještena drugačije od vrata koja su se nalazila između bazilike i narteksa.¹³¹ Gdje su bile smještene gospodarske prostorije. U gornje prostorije samostana se ulazilo kamenim stepeništem gdje su bile smještena ćelije monaha.

Samostanska crkva

Smjestila se na prostoru apside bazilike i proširena je prema zapadu. Crkva je bila jednobrodna dok je manji prostor pregrađen za prezbiterij. Crkva je završavala malom kvadratnom apsidom na mjestu nekadašnjeg zida starokršćanske bazilike. Apsida je bila nadvođena kalotastim svodom, dok je glavni brod crkve imao bačvasti svod.¹³²

Opatija Sv. Petra Gumajskog u Selu

Opatija Sv. Petra smjestila se na području današnjih Jasenica u zaseoku Sumpetar u mjestu Selo, a odgovara današnjoj crkvi Sv. Petra na Ratu. Još početkom 20. st. uz more je stajala crkvice podignuta kao zakletva Petra Crnog. On ju je obdario zemljom, mlinovima, liturgijskim materijalom, misnim ruhom, srebrnim posuđem i obrednom knjigom.

Slika 18. Natpis sa sarkofaga Petra Crnog
(S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 185.)

¹²⁹ N. CAMBI, 1974., 11.

¹³⁰ *Ibid*, 11.

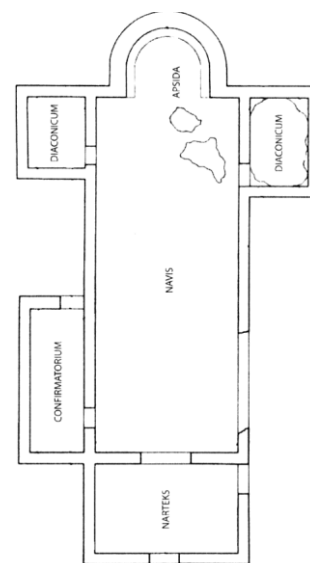
¹³¹ *Ibid*, 11.

¹³² *Ibid*, 11 – 12.

Uz crkvu je podigao samostan (zgrada za redovnike), a u blizini samostana naselje za samostanske težake i sluge. Samostanska crkva Sv. Petra Gumajskog za koju se smatra da je bila krunidbena bazilika kralja Zvonimira kroz povijest je propala i nestala.¹³³ Prema mišljenju F. Carrare opatija je bila smještena blizu Sv. Stjepana *de Pinisa* kod Splita. Dok u Kaerovim bilješkama stoji da je bila smještena do današnje crkve Sv. Petra u Primorskom ili Donjim Poljicama.¹³⁴ Na mjestu gdje se smjestila crkva Sv. Petra 1911. god. pod vodstvom društva *Bihać* provedena su istraživanja na položaju Sumpetar-Selo u kojima je istražen okoliš crkve i sama crkva. Otkriveni su dijelovi crkve i ulomci sakralne arhitekture te jedan natpis koji se datira u 6. st., a iz toga razdoblja je i sarkofag koji je ukrašen motivom križa u reljefu (koji je upotrijebljen sekundarno u srednjem vijeku kao grob upravitelja samostana).¹³⁵ Iz razdoblja romanike je istražena trobrodna bazilika. Crkva je najvjerojatnije nastala na temeljima ranije građevine iz starokršćanskoga perioda. Među nalazima pronađen je ulomak natpisa iz 6. ili 7. st.¹³⁶ Od ostalih dijelova još su pronađeni ostaci stiliziranog okomitog kapitela koji se datiraju u 10. st. Danas na tome položaju nisu moguća istraživanja jer je sagrađena stambena jedinica koja je prekrila nalazište.¹³⁷

Starokršćanski bazilikalni sklop (benediktinska opatija) Sv. Marije u Grohotama na otoku Šolti

U Grohotama na otoku Šolti 1927. godine na položaju Stomorija, na sjevernom rubu naselja otkrivena je starokršćanska bazilika. O kasnijem postojanju benediktinskoga samostana na tome položaju doznajemo u dokumentima iz 13. i 14. st. gdje se samostan spominje pod nazivom *Monasterium Sanctae Mariae de Solta*. Na položaju Stomorija provedena su i arheološka istraživanja koja su pokazala kako se ispod današnje župne i grobljanske crkve nalazi jednobrodna bazilika koja završava apsidom, a počinje narteksom. Sve skupa se datira u 5. ili 6. st.

Slika 19. Tlocrt crkve Sv. Marije u Grohotama na Šolti (S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007.)

¹³³ *Ibid*, 184.

¹³⁴ *Ibid*, 184.

¹³⁵ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 182.

¹³⁶ *Ibid*, 184.

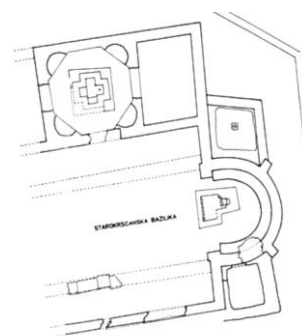
¹³⁷ *Ibid*, 184.

Baziliku je istraživao Eynar Dyggve i don Frane Bulić od 1927.–1932. god. Na starokršćanskom bazilikalnom sklopu su provedena i revizijska istraživanja 1975., 1978., i 1979. Pod vodstvom Tome Marasovića, koji je utvrdio tlocrt i građevinske faze bazilike.¹³⁸ Prema T. Marasoviću u prvoj građevinskoj fazi izgrađena je jednobrodna građevina s polukružnom apsidom i pregradom koja je dijelila svetište od ostatka crkve. U drugoj građevinskoj fazi u zapadnom pročelju je dodan narteks, a s južne i sjeverne strane dodani su aneksi i probijen je otvor za komunikaciju s naosom. Ispred apside sa svake strane smještene su pastoforije.¹³⁹ Crkva je najvjerojatnije imala i krstionicu od koje je pronađen samo zdenac kružno – četverolisljednog oblika. Prilikom istraživanja na bazilikalnom sklopu otkriveni su i ulomci crkvenog namještaja (ulomci pluteja) kao i dekoracije. Položaj samostana nije utvrđen. Bazilika je bila u funkciji do 13. st., kada je uništena od strane Omišana koji su pljačkali otoke.¹⁴⁰

Otok Brač

Benediktinski samostan Sv. Marije u Postirama

Benediktinski samostan u Postirama je bio smješten uz današnju župnu crkvu Sv. Ivana Krstitelja. Titular samostana nam je danas upitan, jer nam je dostupan samo jedan dokument iz 17. st., gdje se navodi da je posvećen Sv. Mariji. Na mjestu današnje župne crkve Sv. Ivana Krstitelja prema Michieliju, nalazila se je crkvice s hospicijem samostana Sv. Marije. Istoga je stava i Prodić koji smatra da na istočnom dijelu luke na mjestu današnje crkve je bio smješten samostan s hospicijem. Prema Prodićevim bilješkama (17. st.) crkvu i samostan su zapalili i porušili Neretljani.¹⁴¹ Također bilješke su važne jer se u njima iščitava kako su ruševine samostana dugo vremena bile vidljive.

Slika 20. Izgled kasnoantičke bazilike Sv. Ivana iz 6. st. (K. JELINIČIĆ, LJ. P. MURATOVIĆ, 2011., 180.)

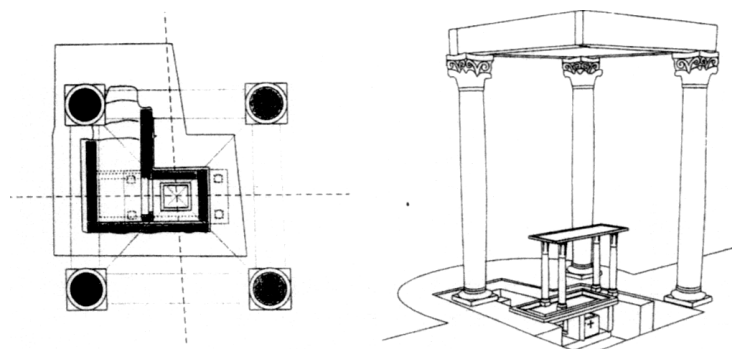
¹³⁸ *Ibid.*, 189.

¹³⁹ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 189.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 189.

¹⁴¹ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 198.

Arheološkim istraživanjima utvrđeno je postojanje bazilike (samostanske crkve) koja je bila trobrodna longitudinalna građevina te da je imala krstionicu i ostale bočne prostorije. Bazilika je bila orijentirana istok – zapad (okomito na današnju župnu crkvu).¹⁴² Za baziliku se smatra da je podignuta u 6. st. i bila je posvećena Sv. Ivanu, a u uporabi je bila do 7. st.¹⁴³

Slika 21. Oltarni ciborij i kripta iz 6. st. - rekonstrukcija
(S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 198.)

Opatija Sv. Ivana u Sutivanu

Mjesto Sutivan smjestilo se na sjevernome dijelu otoka Brača, u predjelu koje se naziva Mostir. Samostan Sv. Ivana je istraživan 1933. god., pod vodstvom I. Fiskovića te uz njega je istražena i starokršćanska bazilika iz 6. st. Riječ je o trobrodnoj građevini koja je imala svetište na istoku i pravokutni narteks na zapadnoj strani. Svetište se sastojalo od potkovičaste apside uz koju su još smještene manje dvije apside. Svetište je bilo nadsvođeno kupolom. Fasada je bila raščlanjena plitkim lezenama. Ostatci samostanske crkve nisu pronađeni, a poznato nam je jedino da ju je podigao u 11. st. prior Petar.¹⁴⁴

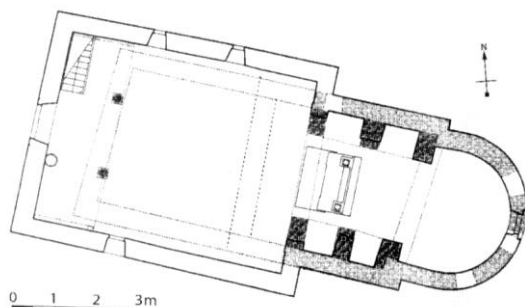
¹⁴² K. JELINIČIĆ, L.J. P. MURATOVIĆ, 2011., 178. – 179.

¹⁴³ *Ibid.*, 179.

¹⁴⁴ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 203.

Crkva i samostan Sv. Stjepana u uvali Stipska pokraj Pučišća

Crkva ima prostranu polukružnu apsidu u kojoj prema D. Domančiću vidi adaptaciju prema potrebama srednjovjekovnih redovnika koji su uz crkvu imali i samostan. U temeljima crkve uočeni su i dijelovi antičke opeke. Stoga I. Fisković pretpostavlja da je srednjovjekovnoj građevinskoj fazi prethodila ranokršćanska građevina, a ta se „ranija“ građevina može dovesti u vezu s ostacima antičkog gospodarstva. Zatim, prema Ciceliju uz crkvu se je nalazio benediktinski samostan koji je bio utvrđen. Dokaz tomu je pronađeni ulomak „*Nicolaus abbas fecit*“, a nešto dalje na položaju Bunje, pronađeni su ostaci dedikacije „*abatis marini pio doto*“.¹⁴⁵

Slika 22. Tlocrt crkve Sv. Stjepana
(S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 199.)

Opatija Sv. Ivana Krstitelja u Povljama

Povljanski samostan Sv. Ivana Krstitelja spada u najstarije samostane na istočnoj obali Jadrana. Samostan nastaje na ostacima starokršćanske crkvice. Na mjestu nekadašnje krstionice nastaje samostanska crkva, a na prostoru apside starokršćanske građevine nastaje samostanski sklop (stan).¹⁴⁶

Starokršćanska crkva

Riječ je o trobrodnoj građevini s uvučenim potkovičastom apsidom i lateralnim proširenjima u visini svetišta koja su činila oblik latinskoga križa. U produžetcima lađa uz apsidu naslanjaju se dvije bačvasto presvođene prostorije, možda grobne komore. Zapadno je pročelje zatvarao pravokutni narteks. Unutar apside podignuta za stepenicu križna pastoforija. Uz jugoistočni dio postojala je krstionička zgrada u obliku osmerokuta upisana u četverokutni zidni plašt. Crkveni namješta je obnovljen u 6. st., a posveta Sv. Ivanu je iz ranokršćanskog perioda.¹⁴⁷

¹⁴⁵ *Ibid*, 199.

¹⁴⁶ H. GJURAŠIN, 2012., 36.

¹⁴⁷ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 209.

Samostan Sv. Ivana

Samostan ima dvije faze stariju (9. i 10. st.) i mlađu (12. – 14. st.). U prvoj fazi koja se datira u kraj 9. ili početak 10. st., samostan se smješta pored nekadašnjeg starokršćanskog objekta koji monasi adaptiraju. Starokršćansku crkvu monasi pretvaraju u samostansku, a na prostoru apside bazilike i dijelu njenih zidove grade sebi stambeni prostor i *capitulum* prostor u kojemu se obično čitalo po jedno poglavlje Regule.¹⁴⁸ Druga faza izgradnje samostana ili bolje reći obnova nakon mletačkog uništenja 1145. god. bila je vođena pod opatom Ratkom koji 1184. god. Tom prigodom zadružbina je bila uređena prema Reguli, što nam dokazuje i povljanski kartular nadvratnik za nova vrata pisan ćirilicom¹⁴⁹. Prilikom obnove samostana važan dokaz nam je natpis opata Ratka koji ne nalazi na Radonjinom pragu koji je za samostansku crkvu isklesao majstor Radonja.¹⁵⁰ Od druge faze ostale su sačuvane freske koje su se nalazile na kupoli crkve, a u nišama su pronađena dva posvetna križa.¹⁵¹ Samostan u Povlji ponovno biva srušen 1240 i 1294. U dolasku Omišana, a nakon toga se više ne obnavlja, a polovicom 14. st. samostan biva u potpunosti napušten.¹⁵²

Crkva i samostan Sv. Lovre u uvali Lovrečina

Uvala Lovrečina se smjestila između Pučišća i Postira. U Lovrečini istražen je iz 5. st. groblje i crkva, a benediktinski samostan se gradi kasnije na njoj. Prema tradiciji uz crkvu je postojao samostan koji nije istraživao. Prema zapisima Vicka Porodića (16. st.) samostan je bio velik i ukrašen mozaikom. Također Vicko navodi da su ga opljačkali i zapalili Neretljani. Prilikom Bulićevog rekognosciranja 1906. god. utvrđeno je postojanje građevine, a to isto je potvrdio o E. Dyggve koji građevinu datira u 7. st. Nadalje prema C. Fiskoviću, starokršćanski objekt je iz 6. st., a s njim se slaže i Abramić.¹⁵³ Prva temeljita istraživanja izvršio je konzervatorski zavod u Splitu pod vodstvom D. Domančića, 1963. god. Tada je istraživao prostor crkvene lađe s apsidom i niz bočnih prostorija, a tom prigodom je građevina učvršćena. Ispred pročelja crkva izgrađen je narteks koji završava sa dvije bočne apside. Unutar crkve su pronađeni i ostatci krstioničkog ciborija iz 6. st. Bazilika u Lovrečini je oblika slova T, a potkovastom apsidom koja je s prostorno nejednakim krakovima transepta i

¹⁴⁸ H. GJURAŠIN, 2012., 36.

¹⁴⁹ *Ibid*, 38.

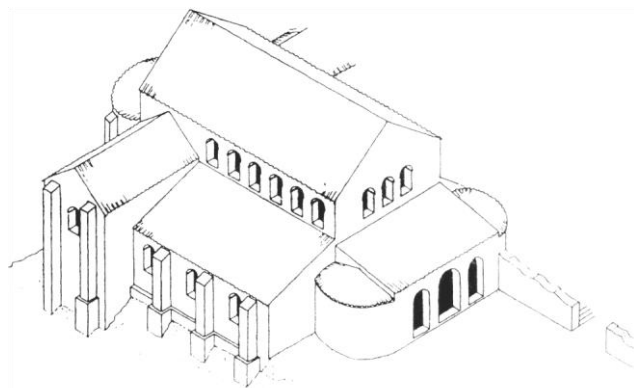
¹⁵⁰ *Ibid*, 38.

¹⁵¹ *Ibid*, 37.

¹⁵² H. GJURAŠIN, 2012., 37.

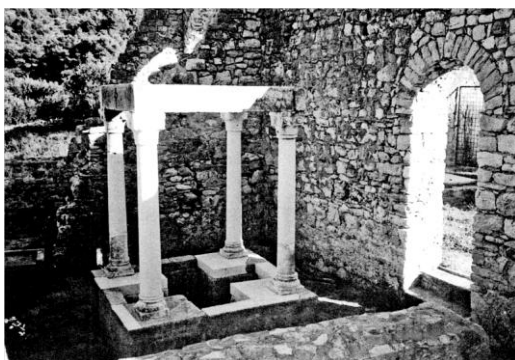
¹⁵³ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 200.

trijemom koji na kraju završava nišama.¹⁵⁴ Jednoblodnu građevinu s unutrašnje strane okružuje klupa za svećenstvo, završavajući s istakama, koje deformiraju apsidu u odnosu prema prezbitoriju. U sredini apsidalnog prstena ukopana je križna raka (*osuarij*).¹⁵⁵ Na zapadnoj strani crkve nalazi se narteks s trodijelnim ulazom na pročelju i polukružnim bočnim segmentima koji prelaze u širinu naosa. Na položaju južne apside smještena je niska kupola, dok u sjevernom dijelu je ukopana grobna raka.

Slika 23. Rekonstrukcija crkve Sv. Lovre u Lovrečini
(S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 200.)

Uz crkvu je u potpunosti rekonstruiran krsni zdenac oblika grčkoga križa. Nad tim zdencem se je nalazio ciborij koji je ležao na četiri stupa s kapitelima i kamenim gredama. To je jedinstven primjer sačuvanog krsnog zdenca na prostoru Dalmacije, a pripada starokršćanskom periodu.¹⁵⁶

Slika 24. Krstionički zdenac i ciborij
(S. S. GVOZDANOVIĆ, 201.)

¹⁵⁴ D. DOMANČIĆ, 1984., 41 – 42.

¹⁵⁵ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 200.

¹⁵⁶ D. DOMANČIĆ, 1984., 44 – 45.

Uz jugoistočnu stranu Lovrečine nalazi se brdo Dupčac, na tome mjestu se nalazi opatova spila. Spila je utvrđena kao pustinjački stan, a vratima i prozorčićem. O ovome mjestu govori i legenda o Sv. Ivanu Opatu. Malo dalje na položaju Benedija su se smjestili ostatci crkve iz 5. – 6. st., tamo kasnije nastaje i benediktinski samostan.¹⁵⁷

Samostan Sv. Stjepana u Lovrečini

Ranoromanička crkva Sv. Stjepana u uvali Lovrečina utvrđena je arheološkim istraživanjem 2001. godine., a nalazi se na stotinjak metara udaljenosti od starokršćanske crkve i kasnijeg benediktinskog samostana Sv. Lovre.

Od crkve pronađeni su ostatci crkvice iz rane romanike koja je bila posvećena Sv. Stjepanu. Uz crkvu je utvrđeno i postojanje benediktinskog samostana. Crkva Sv. Stjepana je bila jednobrodna građevina koja završava apsidom.

Crkva je najvjerojatnije bila presvođena kupolom, a njena unutrašnjost je bila poduprta pilastrima.¹⁵⁸ Nad glavnim pročeljem se nalazio zvonik, a njegovi su nam ostatci poznati jer je sačuvan u temeljima.

Crkva se datira u 11. st. Južno uz crkvicu se nalazio benediktinski samostan, koji je bio utvrđen zidovima. Samostan nastaje na antičkom lokalitetu što nam govori o pregradnji u ranom srednjem vijeku. Izgradnju i obnovu samostanskog kompleksa možemo podijeliti u dvije faze.¹⁵⁹

Crkva Sv. Maksima na otoku Majsanu i benediktinski samostan

Otočić Majsan smjestio se u Pelješkome kanalu sjeverno istočno od otoka Korčule. Na Majsanu postoje ostatci iz rimskog (*ville rustice*) vremena pa sve do srednjega vijeka. Na navedenom otoku istražena je starokršćanska memorija iznad koje nastaje predbenediktinski samostan.¹⁶⁰ Prema pisanju Ivana Đakona na položaju stražarnica nalazila se crkva posvećena Sv. Maksimu prema kojoj je Majsan dobio ime. Također sličnoga je mišljenja i P. Skok koji slično navodi.¹⁶¹

¹⁵⁷ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 202.

¹⁵⁸ H. GJURAŠIN, 2017., 34 – 35.

¹⁵⁹ H. GJURAŠIN, 2012., 35.

¹⁶⁰ C. FISKOVIĆ, 1981., 146.

¹⁶¹ *Ibid*, 138.

Samostan spominje Petar Giunio, 1930. god. kada navodi da se na Majsanu nalazi jedan od najstarijih benediktinskih samostana. Ruševine samostana je 1931. god. rekognoscirao D. Vrsalović, a zatim M. Suić s Lj. Karamanom i Greigorom proveo rekognosciranja i istraživanja. Rekognosciranje Majsana 1939. god. Proveo je Vinko Fretić koji je tom prigodom uočio u zapadnoj uvali otoka ostatke zida i jedne presvođene prostorije.¹⁶² Prema I. Ostojiću Majsan spada u lokalitete s mogućim benediktinskim samostanima.¹⁶³ Pod vodstvom C. Fiskovića, 1963. od. provedeno je istraživanje, koje se nastavilo kroz 1964., 1966., 1972. god., a istraživanjima s priključio i I. Fisković. Istraživanja su jednim dijelom potvrdila Bulićevu i Jirečkovu pretpostavku da se na otoku nalazio Hospitium.

Slika 25. Kasnoantički sklop i ranosrednjovjekovne ruševine (mogući samostan Sv. Maksima)
(C. FISKOVIĆ, 1981., 161., Tab. I.)

Istraživanja I. Fiskovića potvrdila su postojanje građevine iz kasnoantičkoga perioda koja je nastala na antičkim ostacima. Posebno je istražen okoliš i sama crkva Sv. Maksima. Crkva Sv. Maksima je bila jednobrodna građevina koja završava apsidom na zapadu. Vanjski zid crkve bio je ukrašen lezenama. Što dokazuje da je crkva nastala na ranijoj kasnoantičkoj građevini (memoriji).¹⁶⁴ Unutrašnjost crkve je bila ukrašena freskama (prilikom istraživanja su pronađeni ostatci crvenoga i plavoga pigmenta na kamenim ulomcima) i crkvenim namještajem (oltarna pregrada ukrašena motivom pasjega skoka).¹⁶⁵

¹⁶² *Ibid*, 143.

¹⁶³ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 223 – 224.

¹⁶⁴ T. MARASOVIĆ, 2005., 68.

¹⁶⁵ C. FISKOVIĆ, 1981., 152.

Slika 26. Ulomci grede oltarne pregrade ukrašeni pasjim skokom
(C. FISKOVIĆ, 1981., 165., Tab. V.)

Oko crkve je smješteno groblje koje se nalazi iznad kasnoantičkog groblja. Od grobova istraženo ih je šest od kojih se neka nalaze unutar ili uza vanjski zid građevine. Četiri groba su orijentirana u smjeru sjever – jug, a tri u smjeru istok – zapad. Od grobne arhitekture vidljive su jedino kamene ploče kojima su grobovi bili pokriveni i obložnice sa stranica groba.¹⁶⁶ U grobovima su pronađeni jedino keramičke posude. Sve skupa se datira u razdoblje od 9 – 11. st.

Slika 27. Izgled crkve Sv. Maksima
(C. FISKOVIĆ, 1981., 162., Tab. II.)

Majsan je posebno zanimljiv jer je na njemu bio smješten stan pustinjaka u 5. i / ili 6. st. Informaciju u tim pustinjacima dobivamo od Sv. Jeronima, koji navodi kako se na dalmatinskim otocima nalaze brojni pustinjački stanovi. Također to nam potvrđuju i neki natpisi koji se datiraju u 5. i/ili 6. st. Stoga, moguće je potvrditi da su se na otoku prvo nastanili pustinjaci, a kasnije oko 1000. osnovali pustinjački cenobij.¹⁶⁷

¹⁶⁶ *Ibid*, 149 -150.

¹⁶⁷ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 224.

Otok Vis

Sv. Nikola u Komiži

Samostan je osnovan u 9. st., a po prvi puta se susreće u dokumentima 1244. god. pod nazivom *monasterium de Ilssa*, a pod imenom Sv. Nikola, susrećemo ga 1278. god. Razlog dolaska redovnika u Komižu je nepoznat, možda se naseljavaju poradi provala saracena ili gusarskih pljački. Samostan je zbog toga utvrđen fortifikacijama (dvjema kulama), a danas je vidljiva samo ona iz 1645. god.

10. 3. Južna Dalmacija

Sv. Marija na Mljetu

Samostan Sv. Marije na Mljetu osnovan je u 12. st. kao darovnica zahumskog kneza Desa. Na tome mjestu je u 10. st. postojala predromanička crkvice. Dolaskom benediktinaca na otok gradi se jednobrodna romanička crkva s apsidom i srednjom kupolom te romanički samostan koji se nastanjuje benediktincima. Također, u izvorima se pronalazi kako prvim redovnicima u samostanu bila tri monaha Vilim, Marin i Šimun. Kasnije se na temeljima ranijeg samostana u 12. st. (1177. – 1198.) gradi novi samostan temeljem bule pape Aleksandra III. i Pape Inocenta III. Kasnije u razdoblju renesanse samostan se nadograđuje i proširuje.¹⁶⁸ Samostan u 14 st. je bio glavni zemljoposjednik zemlje na otoku.¹⁶⁹

Slika 28. Sv. Marija od Jezera

(http://www.wikiwand.com/sh/Nacionalni_park_Mljet 23.8.2017.)

Sv. Mihajlo u Pakljeni na otoku Šipanu

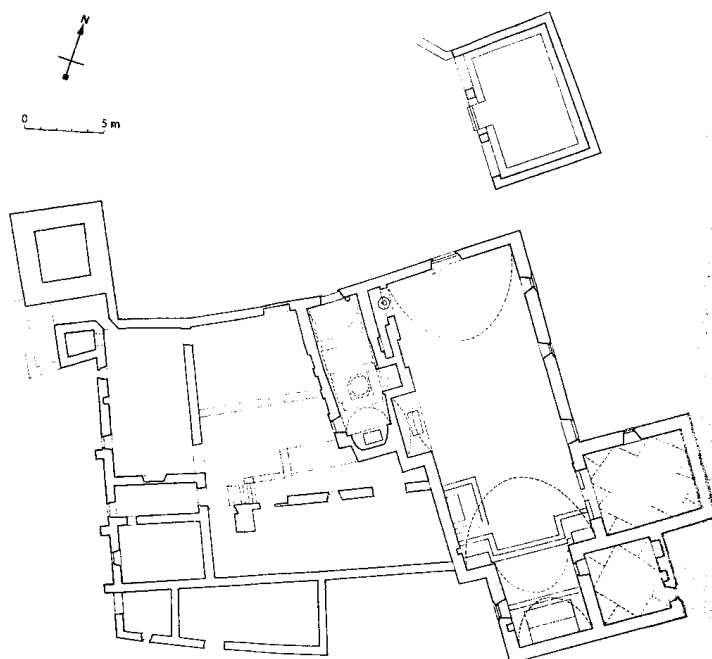
Samostan Sv. Mihajla na Šipanu se susreće 1272. god. U dubrovačkim spisima, gdje se navodi da je samostan benediktinski. Međutim, smatra se da je prije 1222. god. bio nastanjen. Kasnije samostan 1376. god.¹⁷⁰ ima samo jednoga redovnika. Zatim samostanska crkva Sv. Marije u Prakiljani građena je 1313. god. uz stariji samostan. Samostan je povezan i naslonjen uz crkvu. Uz samostan se nalazi i kula. Na samostanskoj fasadi se prepoznaju elementi romanike i rane gotike.

¹⁶⁸ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 242.

¹⁶⁹ *Ibid*, 241.

¹⁷⁰ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 250.

Od romaničkih elemenata treba izdvojiti široka dvorišna vrata romaničkoga luka i zapadna samostanska vrata srpastog luka. Na južnome krilu ostale su sačuvane dvije romaničke konzole. U ruševinama samostana su pronađeni kameni ulomci ukrašeni pleterom iz vremena predromanike, romanike i gotike. Samostan je imao i obrambenu kulu, a prema Matijašiću ona se datira u 16. st. Dok se prema C. Fiskoviću može datirati u 15. st.¹⁷¹ Samostan je na Šipanu brojio mnoge posjede koje je ostvario darovnicama.

Slika 29. Tlocrt samostana Sv. Mihovila na otoku Šipanu
(S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 250.)

Sv. Marija na Lokrumu

Prije dolaska benediktinaca u 10. st. na Lokrumu su živjeli pustinjaci po pravilu Sv. Bazilija. Samostan se u starijim spisima spominje pod titularom Sv. Benedikta. Benediktinci na Lokrum doseljavaju već u prvoj polovici 11. st. i osnivaju samostan Sv. Marije. Samostan je organizirao Petar (Gučetić), redovnik porijeklom dubrovčanin koji dolazi iz Apulskog samostana Sv. Marije u Tremitini. Od samih početaka Lokrumski samostan je bio povezan s Monte Cassinom. Prvim opatom je bio Leon (dubrovčanin). U izvorima Lokrumski samostan je pod nazivom: *monasterium Locrumense, de Locruma, Lacromese* itd.¹⁷² Kasnije se u 13. st. uz Sv. Mariju pronalazi da je posvećen Sv. Mariji i Sv. Benediktu.

¹⁷¹ *Ibid*, 251.

¹⁷² S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 254.

Slika 30. Ostatci samostanske crkve Sv. Marije
(<http://dubrovniknet.hr23.8.2017.>)

Iz vremena 11. st. sačuvani su nam jedino ostatci ukrašeni pleternom ornamentikom u zid jedne gospodarske zgrade. O postojanju predromaničke crkvice svjedoči nam natpis nadbiskupa Vita koji dokazuje da su tada benediktinci živjeli na šumovitom otoku Kraj Dubrovnika. Romanička crkva iz 12. i 13. st. imala je tri polukružne apside i bila je sjevernim zidom obrubljena pri vrhu nizom slijepih arkada na konkavnim konzolama. Samostan se rasprostirao uz južni zid crkve s trijemom klaustara, u kojemu se skromno naznačuju tragovi romaničkih vrata.¹⁷³

Lokrumski samostan je produžio svoj vijek sve do kraja 18. st. kada Lokrumsku opatiju ukida Papa Pio VI., 1798. god. Nakon toga je 1860. god. pod vlašću dinastije Habsburg te samostan postaje ljetnikovcem. 1891. god. dobivaju ga Dominikanci, a nakon prvog svjetskog rata u njemu je smješten rehabilitacijski centar za rahitičnu djecu.

Od 1958. god. samostan je pod vlašću JAZU (HAZU) koji je u njemu smjestio biološki institut i prirodoslovni muzej.¹⁷⁴

¹⁷³ *Ibid*, 254.

¹⁷⁴ S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., 256.

11. Zaključak

Značaj benediktinskoga reda na istočnoj obali Jadrana očituje se u širenju kršćanskog nauka i zapadnoeuropske kulture. Svojim dolaskom benediktinci su započeli izgradnju brojnih samostana uz pomoć tadašnjih vladara. Svoje samostane uređuju prema Pravilu Sv. Benedikta iz Nursije. Iako prije uporabe Pravila na Jadranu postoje monasi (*cenobiti*) koji njeguju pustinjački način života, o početcima „pravog“ monaštva možemo govoriti tek s pojavom benediktinaca u Dalmaciji. Benediktinski red je od 9. do 12. st., na obali Jadrana izgradio brojne samostane koji su bili središta pismenosti, umjetnosti, znanosti i obrazovanja. Red svoj vrhunac proživljava za vladavine kraljeva Dimitra Zvonimira i Petra krešimira IV., mada je njihova prisutnost primjetna još iz vremena hrvatskih knezova. Poglavitito u vrijeme Trpimira, branimira kada djeluju ugledni opati primjerice Teudebertus, Madije, Oldobertus. Uz muški red valja istaći djelatnost i benediktinki posebice opatica Čike i Vekeniege koje su doprinijele razvoju ženske grane reda na istočnoj obali Jadrana. Sve skupa dalo je redu veliki značaj u mnogim granama njihova djelovanja.

Literatura

1. A. BADURINA, 1978., Anđelko Badurina, Uloga samostana u urbanizaciji jadranske obale, *Peristil*, 21, 20, 131. – 134.
2. A. BADURINA, 1999., Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1999.
3. A. MARINKOVIĆ, 2005., Ana Marinković, Funkcija, forma, tradicija kraljevskih kapela Kolomana učenog u samostanu Sv. Marije u Zadru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 40. no. 1., kolovoz 2005., 43 – 76.
4. C. F. BIANCHI, 1877., Carlo Federico Bianchi, *Zara Cristiana (Kršćanski Zadar)*, Sv. II., 2011.
5. C. FISKOVIĆ, 1981., Cvito Fisković, Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu, *Starohrvatska prosvjeta*, vol. 3 No- 11. April 1981.
6. D. DOMANČIĆ, 1984., Davor Domančić, Krsni zdenac ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču, *prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 1984., vol. 23. No. 1. lipnja. 41. – 48.
7. F. ŠANJEK, 2007., Franjo Šanjek, Crkva i kršćanstvo, *Hrvatska i Europa kultura, znanost i umjetnost, 2007., svezak I., Srednji Vijek (VII – XII. st.) Rano doba hrvatske kulture HAZU.*, 2007., 217. – 236.
8. H. GJURAŠIN, 2012., Hrvoje Gjurašin, *Srednjovjekovna arheološka baština otoka Brača*, 2012., MHAS
9. H. GJURAŠIN, 2012., Hrvoje Gjurašin, *Srednjovjekovna arheološka baština otoka Brača*, muzej Hrvatskih arheoloških spomenika, 2012.
10. <http://benediktinke-zadar.com/grad-zadar/hrvatska/crkva-i-samostan-Sv.-marije>
[21.8.2017.](#)
11. I. BAVČEVIĆ, 1986., Ivo Bavčević, Klaustar samostana Sv. Krševana u Zadru, 179 – 196. *1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11 i 12. 12 1986. u Zadru. U povodu 1000 obljetnice samostana Sv. Krševana i 30 obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru.*

12. I. MUSTAĆ, 1986., Ivan Mustać, *Contula traditionis ecclesie beati chrysogami Mantimius iz 986. god., 21 – 34., 1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11 i 12. 12 1986. u Zadru. U povodu 1000 obljetnice samostana Sv. Krševana i 30 obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru.*
13. I. OSTOJIĆ, 1963., Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima Sv. I. Opći povijesno – kulturni osvrt*, Split 1963.
14. I. OSTOJIĆ, 1964., Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, Sv. II. Benediktinci u Dalmaciji*, Split 1964.
15. I. OSTOJIĆ, 1967., Ivan Ostojić, *Religijski elementi u diplomatskim izvorima stare Hrvatske. Crkva u svijetu*, Vol.2. No.4. 48. – 64.
16. I. PETRICIOLI, 1986., Ivo Petricioli, *Umjetnička baština samostana Sv. Krševana do 16. st. 197 – 219. 1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11 i 12. 12 1986. u Zadru. U povodu 1000 obljetnice samostana Sv. Krševana i 30 obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru.*
17. K. JELINIČIĆ, LJ. P. MURATOVIĆ, 2011., Kristina Jelinčić, Ljubica Perinić Muratović, *Novi arheološki nalazi iz Postira na otoku Braču, Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol., 27 No., 1., lipanj 2011., 177.- 206.
18. M. GRGIĆ, 1971., Marijan Grgić, *Benediktinski samostan u Vrani, Radovi zavoda za hrvatsku povijest*, Sv. 18, 2 – 11.
19. M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., Mirjana Marijević Sokol, *Latinski natpisi, i Europa kultura, znanost i umjetnost, 2007., svezak I., Srednji Vijek (VII – XII. st.) Rano doba hrvatske kulture HAZU.*, 239 – 256.
20. N. BUDAK, 1994., Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb 1994.
21. N. CAMBI, 1974., Nenad Cambi, *Starokršćanska bazilika i benediktinski samostanski kompleks u Stobreču*, Arheološki muzej u Spiltu, Zavod za zaštitu spomenika kulture Split, 1974.
22. N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, 1976., Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409. Sv. II. Zadar 1976.*

23. P. VEŽIĆ, 1986., Pavuša Vežić, Opatija Sv. Krševana u Zadru razvoj prostorne cjeline 163 – 178., *1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11 i 12. 12 1986. u Zadru. U povodu 1000 obljetnice samostana Sv. Krševana i 30 obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru.*
24. S. OBAD, 1986., Stjepan Obad, Školstvo u samostanu Sv. Krševana 259 – 267., *1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11 i 12. 12 1986. u Zadru. U povodu 1000. obljetnice samostana Sv. Krševana i 30 obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru.*
25. S. S. GVOZDANOVIĆ, 2007., Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrdeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007.
26. S. SORIĆ, 2012., Sofija Sorić, Kaštel Sv. Mihovila na otoku Ugljanu, *Ars Adriatica* 2., 2012., 85 – 96.
27. T. GALOVIĆ, 2012., Tomislav Galović, Arhiv Rogovske opatije, *Arheološki vjesnik*, vol. 55. No. 1. Prosinac 2012., 103. – 116.
28. T. MARASOVIĆ, 2005., Tomislav Marasović, Ranosrednjovjekovne preinake antičkih građevina u Dalmaciji, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 39. No. 1., Kolovoz, 2005., 61 – 88.
29. T. MARASOVIĆ, 2008., Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica*, ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji, I. rasprava, 2008.
30. T. MARASOVIĆ, 2011., Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica*, ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji – srednja Dalmacija, III. rasprava, 2011.

Izvori slika

Slika 1. Prikaz stanja samostanskog sklopa iz 1810. god., Stjepan Obad, Školstvo u samostanu Sv. Krševana 259 – 267., *1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11 i 12. 12. 1986. u Zadru. U povodu 1000. obljetnice samostana Sv. Krševana i 30 obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru*, 263.

Slika 2. Prikaz odnosa samostana i crkve Sv. Krševana, Ivo Bavčević, Klaustar samostana Sv. Krševana u Zadru, 179 – 196. *1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11 i 12. 12. 1986. u Zadru*, 177.

Slika 3. Prikaz pregradnje ulice, Pavuša Vežić, Opatija Sv. Krševana u Zadru razvoj prostorne cjeline 163 – 178., *1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11 i 12. 12. 1986. u Zadru*

Slika 4. Prikaz prednje fasade i bočnog pročelja samostanske crkve Sv. Krševana, Ivo Petricioli, Umjetnička baština samostana Sv. Krševana do 16. st. 197 – 219. *1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11 i 12. 1986. u Zadru.*, 201.

Slika 5. Kapitularna dvorana samostana Sv. Marije, Ana Marinković, Funkcija, forma, tradicija kraljevskih kapela Kolomana učenog u samostanu Sv. Marije u Zadru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 40. no. 1., kolovoz 2005., 43 – 76., 51.

Slika 6. crkve i samostana Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu i položaj opatije Rogovo, Zbornik Biograda i okolice, 1970., Arheološki muzej Zadar, 18 – 19.

Slika 7. Ostatci samostana Sv. Mihovila na Ugljanu, Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007., 162.

Slika 8. Ostatci fortificiranog samostanskog zida, Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007., 162.

Slika 9. Današnji izgled samostana Sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovac (<http://www.zadarskanadbiskupija.hr23.8.2017.>)

Slika 10. Prikaz utvrde Sv. Nikole ispod koje se nalazio samostan Sv. Nikole (<http://www.lipovec.me/spilja.htm18.6.2017.>)

Slika 11. Na položaju groblja samostana Sv. Marije od milosti možda se nalazio romanički samostan Sv. Marije od Otoka (*de Insula*).

(<http://www.croatianhistory.net/etf/prvic.html18.6.2017.>)

Slika 12. Natpis *Pro duce Trepimi[ro]* (<http://enciklopedija.hr23.8.2017.>)

Slika 13. Istraženi dio Oratorija (<https://dpsb.hr/aktualno/5-kolijevka-kraljevstva23.8.2017.>)

Slika 14. Crkva Sv. Petra u Rižinicama, Tomislav Marasović, Ranosrednjovjekovne preinake antičkih građevina u Dalmaciji, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 39. No. 1., Kolovoz, 2005., 61 – 88., 65.

Slika 15. ostatci samostana Sv. Eufemije, na kojima je ostala sačuvana jedino kapelica Sv. Arnira iz 12. st.

(<http://blog.dnevnik.hr/domenico/2017/08/1632093517/sv-arnir.html>18.9.2017.)

Slika 16. Izgled kompleksa *Ad Basilicas Pictas*, Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007. 174.

Slika 17. Zračni snimak crkve ([http://hu-benedikt.hr/?p=9428118.9.](http://hu-benedikt.hr/?p=9428118.9))

Slika 18. Natpis sa sarkofaga Petra Crnog, Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007., 185.

Slika 19. Tlocrt crkve Sv. Marije u Grohotama na Šolti, Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007. 189.

Slika 20. Izgled kasnoantičke bazilike Sv. Ivana iz 6. st. Kristina Jelinčić, Ljubica Perinić Muratović, Novi arheološki nalazi iz Postira na otoku Braču, *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol., 27 No., 1., lipanj 2011., 177. - 206., 180.

Slika 21. Oltarni ciborij i kripta iz 6. st. – rekonstrukcija, Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007., 198.

Slika 22. Tlocrt crkve Sv. Stjepana Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007., 199.

Slika 23. Rekonstrukcija crkve Sv. Lovre u Lovrečini, Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007., 200.

Slika 24. Krstionički zdenac i ciborij, Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007., 201.

Slika 25. Kasnoantički sklop i ranosrednjovjekovne ruševine (mogući samostan Sv. Maksima), Cvito Fisković, Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu, *Starohrvatska prosvjeta*, vol. 3 No-11. April 1981., 161., Tab. I.

Slika 26. Ulomci grede oltarne pregrade ukrašeni pasjim skokom Cvito Fisković, Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu, *Starohrvatska prosvjeta*, vol. 3 No-11. April 1981., 165., Tab. V.

Slika 27. Izgled crkve Sv. Maksima, Cvito Fisković, Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu, *Starohrvatska prosvjeta*, vol. 3 No- 11. April 1981., 162., Tab. II.

Slika 28. Sv. Marija od Jezera (http://www.wikiwand.com/sh/Nacionalni_park_Mljet 23.8.2017.)

Slika 29. Tlocrt samostana Sv. Mihovila na otoku Šipanu, Sena Sekulić Gvozdanić,
Utvrdeni samostani na tlu Hrvatske, Zagreb, 2007., 250.

Slika 30. Ostatci samostanske crkve Sv. Marije (<http://dubrovniknet.hr23.8.2017.>)